

ה) ולשלם מסים. חמש עשרה שקל' ובתוך זה שני דרכמונים להיכל הקאפיטאל ברומא.

וכאשר נתבונן בכל הדברים האלה נראה ונשתומם על עם ד' ועל חכמי ישראל אשר עמדו בראשם כי התנשאו על כל התלאות הנוראות ובתוך כל הבהלות והנורות רקמו אחדותם וירימו את דגלם, ובכל דבר הגנוע לתורה ומצוה עמדו גם אז ברום עולמם.

וכאשר נסב עינינו מכל מראה בלהות ומעוף צוקה של הרומיים, נראה לפנינו את כל העם שוכן מרומים בימי הרגל ביבנה וחכמי ישראל משתדלים להחיות חיי הקהלות, ולעודד את רוח העם, ובית הוועד הגדול פתוח לרוחה, וחכמי הדור בידם האחת ינטלו וינשאו את בני ישראל להקימם מעפר. לקרב עצם אל עצם ולפחת בהם רוח חיים.

ובידם השנית עודדים הם בתורה בראש הומיות לתלמידים אשר ישבו סביבם בכרם ביבנה, ויחד כולם יסדרו כל קבלותיהם על יסודי המשנה למען אשר לא ישכח דבר מפי זרעו, ולבלי יאבד אות מתורת ד' המימה.

זה הוא באמת כחם הגדול של ראשי חכמי התורה, וזה הי' פרי עבודתם הגדולה גם בכל העתים אשר עברו על עם ד', והיא שעמדה לאבותינו ולנו לחיותנו כהיום הזה.

פרק ל"ט.

התפללות בישראל.

בכל צעדי בני ישראל, ובכל פנות אשר הם פונים עומד אצלם ברום עולמם דבר הכלל כולו, דבר הלאום יחד, צרכי הרבים של האומה כולה, ודבר כל ישראל בכללו.

גם בתפללותיהם של ישראל, התפלה היותר עיקרית תפלת שמנה עשרה רוב ענינה וכל סגנונה אינו דבר בקשת יחידים לעצמם, כי אם דבר הצבור בכללו, דבר הלאום וצרכיהם הם.

כי על כן בהשתנות עתה אחר החרבן כל מצבם של ישראל, הי' הכרח לתקן הסגנון של הברכות בהתפלה הכוללת הזאת שיהי' מתאים עם מעמד האומה ומשאלותיהם עתה.

בהבטל עתה כל גיר של ממשלה אצל בני ישראל לעצמם, כאשר גם נחרבה עיר הקדש ירושלים ונחרב מקדש הקדש, ובהבטל עבודת הכהנים וכל קרבנות חובה ונדבה, ובבוא עתה עול גלות ברזל על שכם בני ישראל גם בארצם, הי' עתה ההכרח לעשות ולתקן את נוסחי הברכות בתפלת שמנה עשרה על פי כל המעשים האלה.

ואף כי בתוך ברכות שמנה עשרה יש כאלה אשר נקבעו גם הם בתוך ימי גלותם, בימי גלות בבל (יבואר במקומו), אבל כל זה נגמר ונשתכלל אחר זה בימי הבית השני בימי הכנסיה הגדולה, אשר הם היו גם ככל יתר הדברים דגדולים בישראל. בעלי חיתום האחרון.

נוה נעשה עתה בבית הוועד על פי הוועד הכללי ולא נקרא על שם יחיד העומד בראש, ככל אשר נעשה הדבר מתחלתו על ידי אנשי כנסת הגדולה, ולא נקרא על שם ראש מיוחד.

אבל עוד מלאכה גדולה וארוכה שמו או עליהם, והוא להקים ולהשיב את הסידור הכללי למקומו ולכלי יהי כל שינוי נוסחאות בין מדינה למדינה ובין מקום למקום.

והדבר הזה שמו בבית הוועד על שם הדווקנים המומחים לזה, ושמעון הפקולי בראשם.

כאשר גדל עתה אחר החרבן דבר פוורן של ישראל יתר הרבה מאד, וכאשר גם היו עתה בלי מעמד קבוע ואיתן גם בארצם, יראו חכמי הדור כי יכול לבוא ערבוביא גדולה על ידי שינוי הנוסחאות אשר בא ברבות הימים. הן נראה גם בימינו לעינינו כי אף שנוסח התפלה ביסודו מקורו אחד אצל האשכנזים והספרדים, בכל זה באו שם שנויים ברוב הימים, גם בתפלת שמנה עשרה.

אף כי בא הדבר כן והרבה יותר מזה בימים היותר ראשונים, אשר נוסחאות כתובים לא היו והתפללו על פה.

והבית יוסף או"ח סוף סי' קי"ג כתב. כתב ה"ד דוד אבודרהם יש אנשים שמנו התיבות שיש בכל ברכה וברכה משמנה עשרה והביאו פסוקים על כל ברכה מענינה שעולין תיבותיהן כמנין תיבות הברכה וכן עשיתי אני בראשונה מנין כזה ואחר כך נראה לי שאין לו יסוד ולא שרש כי לא חמצא מקום בעולם שאומרים שמנה עשרה בענין אחד תיבה בתיבה אלא יש מוסיפין תיבות ויש נורעין ואם כן המנין הזה אינו מועיל אלא למי שעשאו ולא לזולתו.

ואם בסוף ימי ספרד הי' הדבר כן, אף כי אז לא לבד שהיו סידורים כתובים כי אם שגם כבר נתחברו ספרים רבים עם נוסחאות התפלה לכל פרטיהם, איך הי' אפשר להיות בימים היותר ראשונים אשר כל אלה עדין לא היו. כי על ידי אשר על פי הדין יכולים לחדש בה דבר ורשאים לפי צרכיהם להוסיף בכל ברכה וברכה מעין כל ברכה, לא הי' אפשר כלל להעמיד הדברים בחזקת שימור, ועל ידי כל זה גם לא נשמרו.

ועל כן אחר החרבן אשר כל מעמד העם נהרס, היתה השעה היותר נחיצה להשיב הסדר בכל זה למקומו הראשון.

והן דברי הגמרא בברכות ד' כ"ה:

מתנו רבנן שמעון הפקולי הסדיר שמנה עשרה ברכות לפני רבן גמליאל

על הסדר ביבנה.

ותלמידי רבינו יונה כתבו שם על זה. שמחלה לא היו מתפללין אותה על

הסדר. אלא כל אחד ואחד הברכה שהיתה צריכה לו ובא שמעון הפקולי לסדר

אותה אחר כך על הסדר ולמד הסדר מכח הפסוקים כדאיחא בגמ' דמגילה ד' י"ז.

וכבודם הגדול במקומו, כי לא הקרו בדברים כאלה, אבל דבריהם תמוהים,

כי שמעון הפקולי לא עשה בזה דבר ולא חידש כל מאומה, וגם לפני זה מימי

אנשי כנסת הגדולה התפללו אותה על הסדר ולא כל אחד ואחד הברכה שהיתה

צריכה לו, וכל השתדלותו ומעשיו של שמעון הפקולי היו רק זאת לביר הדברים ולהחזיר הדבר לישנו ולמה שהי מתחלתו.

והדברים מפורשים שם כן במגילה ד' י"ז והלשון שם:

דתניא שמעון הפקולי הסדיר שמנה עשרה ברכות לפני רבן גמליאל על הסדר ביבנה, אמר ר' יוחנן ואמר לה במתניתא תנא מאה ועשרים זקנים ובהם כמה נביאים תקנו שמנה עשרה ברכות על הסדר.

ובמגילה שם ד' י"ח אחרי כל הסמיכות על הפסוקים נאמר על זה:

וכי מאחר דמאה ועשרים זקנים ומהם כמה נביאים תקנו תפלה על הסדר

שמעון הפקולי מאי הסדיר שכחום וחזר וסדרם.

ומבואר כי שמעון הפקולי לא עשה בזה דבר, כל מעשיו היו להשיב הדבר על מכונו אחרי שנוי נוסהאות וסדרי התיבות והברכות אשר באו בהכרח בשנות מאות רבות.

ורבינו הגדול הרמב"ם ז"ל באמת לא הביא דבר שמעון הפקולי כי אם דבר התקנה הראשונה, כי אחריה לא נחדש דבר ביסוד הדבר עצמו וסדרו, וכתב בפ"א מה' תפלה ה"ד. וכיון שראה עזרא ובית דינו כך עמדו ותקנו להם שמנה עשרה ברכות על הסדר.

לפי שאנו אין לנו ביסוד הדבר ובסדרו כי אם הנעשה מאנשי כנסת הגדולה. ושמעון הפקולי גם לא. למד הסדר מכת הפסוקים כלשונם של תלמידי רבינו יונה (ס"ט).

כי אם שהוא בראש מיוחדים לזה מחכמי הוועד בדרו את הסדר אשר הי' בתחלה, בין בנוגע לסדרי התיבות ונוסחם בין בנוגע לסדרי הברכות עצמן זה אחר זה, וביררו כל זה בכל דרכי הבירור.

כמו שבירר רבי בזמנו את נוסחאות המשנה כמו שהוא במס' עירובין ד' ג' אמר רבי (ע) אי איכא דמשאל להו לבני יהודה דדייקי לישני מאברין תנן או מעברין תנן אכזוז תנן או עכוז תנן, וכן בירושלמי מעשר שני ריש פרק ה' זונין שאל לרבי מה ניתני כרם רבעי או נטע רבעי אמר לון פוקון שאלון לר' יצחק רובא דבהנת ליה כל מתניתא.

וכן ממש ביררו או אחר החיבן סגנון תפלת שמנה עשרה על ידי בקיאים ודווקנין ולומחין אשר מזה הי' גם שמעון הפקולי עצמו.

ומכל ענין הברייתא במס' ברכות שם אשר כל לשונה הוא:

חנו רבנן שמעון הפקולי הסדיר שמנה עשרה ברכות לפני רבן גמליאל על הסדר ביבנה אמר להם רבן גמליאל לחכמים כלום יש אדם שיודע לתקן ברכת המינים עמד שמואל הקטן ותקנה. הגנו יואים שני דברים כוללים בזה, האחת, כי לא עשה זה שמעון הפקולי לעצמו כי אם בבית הוועד,

הערה (ס"ט) ודברי הברייתא במגילה י"ז בסמיכות סדר הברכות על הפסוקים גם הם הולכים לאסמכתות על מעשי אנשי כנסת הגדולה, וכמו שם במגילה אחר דברי ר' יוחנן "מאה ועשרים זקנים ובהם כמה נביאים תקנו שמנה עשרה ברכות על הסדר".

הערה (ע) כנמי לפנינו בא שם ט"ז וכמוכ "ר' אבא" וכבר נהבאר לנו בח"ב עמוד 87 שיעקר הגירסא שם הוא "רבי" כמו שכתב רב שרירא גאון באגרתו.

התפלות בישראל

עד

וזאת שנית, והוא עיקר הכל, את אשר הגנו רואים בזה כי שמעון הפקולי רק הסדיר התיבות והברכות על סגנונם וסדרם אבל לא היו ענינו להדש שום דבר.

כי אלו היו דבר שמעון הפקולי או לתקן גם ענינים חדשים בתפלת. שמנה עשרה ולא לבד אלו תקן ברכות חדשות, כי אם אלו היו ענינו גם להדש דבר הנוסחאות כפי הצורך בעת אחר ההרבן, איזה ענין יש לשאלת רבן גמליאל. אמר להם רבן גמליאל לחכמים כלום יש אדם שיודע לתקן ברכת המינים?

והרי שמעון הפקולי עמד לפניו והוא הסדיר לפניו ומי שעשה עתה כל זה הוא יעשה גם את זה, והנה לפניו האיש אשר הוא מבקש.

והגנו רואים כי גם בעצמו של דבר לא נמסר זה לשמעון הפקולי כי אם לאחר, עמד שמואל הקטן ותקנה.

והדברים מעידים על עצמם שכל מה שעשה שמעון הפקולי, וכל מה שסמכו עליו בבית הוועד, וכל מה שמסרו לו, היו רק להעמיד ולברר סגנון התיבות והברכות על הסדר הקדום, הסדר הראשון אשר היו להם, כמו שהגם כן באמת דברי הבריתא והמפורשים.

שמעון הפקולי הסדיר וכו' לפני רבן גמליאל על הסדר וכו' וכמו שהוא גם לשון הגמ' על מעשיו. שכתובם וחרו וסדרם.

אבל כשנדרש להם או תקון ברכה חדשה ברכת המינים חפש רבן גמליאל בין החכמים כלום יש אדם ונתפרש כי תקנה שמואל הקטן.

ומזה גם נוכל להבין כי דבר הנוסחאות החדשות לפי צורך השעה עתה אחר ההרבן, בהכרח כי נעשה בבית הוועד הכללי מחכמי הוועד עצמם.

ומזה עצמו את אשר נתפרש בנגע לברכת המינים. אמר להם רבן גמליאל לחכמים כלום יש אדם שיודע לתקן ברכת המינים עמד שמואל הקטן ותקנה.

הגנו שבים לדעת בברור שאין אחרינו כלום כי רק ברכת המינים היא לברה נתקנה אז, ולשון הגמרא בברכות שם על המשנה:

הני תמני סרי תשסרי הוויין אמר ר' לוי ברכת המינים ביבנה תקנה.

וכל הדברים פשוטים ומבוארים כי עצם תפלת. שמנה עשרה לבד ברכת המינים, הוא דבר אשר היו בישראל מהימים הראשונים מימי אנשי כנסת הגדולה ובני ישראל התפללו כן מאז ואילך, בבחי כנסיות אשר היו להם, ופשוט ככל ישראל, לתפלות הצבור.

אבל בדברי ימי ישראל ההכרח לבאר גם דברים היותר פשוטים, והבולמים אשר אחז את ההוקרים החדשים לאמר יחד עם הוקרי העמים כי אך תמול אנחנו, הביאם לראות בכל מקום רק את מחשבת לבם.

וגם במקום הזה נמנמו ויגלגלו ויהפכו בלשונם. מצד אל צד עד כי יכלו לאמר כי רבן גמליאל הוא שתקן את כל דבר התפלה בישראל וכו' ראשי הוועד גם התנגדו לו התנגדות נמורה, ככל סגנון דרכי ההוקרים האלה בכל מקום.

כי על כן ההכרח להסיר כל מכשול מדרך החקירה ולברר הדברים ולהעמידם על מה שהם.

ואחרי אשר המאסף לכל המחנות החכם ווייס כלל כל דברי ההוקרים האחרונים יחד, עלינו לראות דבריו מה הם.

פרק ארבעים.

בעמוד 78 מה"ב יעמוד החכם ווייס ויקרא:

תקנה נחוצה בעתו תקן (רבן גמליאל) בבחינת עבודת אלקים הן אמנם כבר מקדם נהגו העם להתפלל שלש פעמים והניעו אלינו הקבלה כי בהיות ישראל בנולה בבבל הי' מנהגם כן (דניאל ו' י"א) גם בימי הבית נהגו הכהנים והעם להתפלל קצת תפלות בעת קרבן השחר (תמיד פ"ד מ"א) ואולי גם בעת קרבן התמיד של בין הערבים אבל לא מצאנו רמז כי בעוד עבודת הקרבנות על מכונה שהי' חק קבוע להתפלל שלש פעמים ביום, ואף שלא יסופק שהיחידים התפללו איש איש כהגיון לבו מכל מקום לא היתה עבודת צבור תמידית וקבועה בתפלה כי העבודה הקבועה היתה עבודת הקרבנות, אמנם אחרי שחייב הבית ונהרסו המזבחות ופסקו הקרבנות הלא שבתה עבודת הצבור על כן ראה רבן גמליאל למנות החסרון הזה ביסודו עבודת התפלה תחת העבודה שפסקה וכו' אלה דבריו. וכמה מאושרים הם החוקרים האלה, עד כי גם כל תהפוכות וזרות ילכו אצלם למשרים.

ובכל אשר הנהו מוכרח להתהפך בלשונו למען השמש מלפני הקורא, ובכל אשר הוכרח להודות כי כבר היו מקצת תפלות, באשר ידעו גם בעלי אסופות אלה מדברי המשנה תמיד פ"ה, ובכל אשר על ידי זה הוכרח לאמר. גם בימי הבית נהגו הכהנים והעם להתפלל קצת תפלות בעת קרבן השחר (תמיד פ"ה), בכל זה מצא את לבבו ישר לשכוח גם את המעט הזה, ולהכריז ולאמר כי כל עבודת הצבור בתפלה היא רק חדשה בישראל, ולפני החיוב לא ידעו מזה בני ישראל, ויעמוד ויקרא:

אחרי שחייב הבית ונהרסו המזבחות ופסקו הקרבנות הלא שבתה עבודת הצבור על כן ראה רבן גמליאל למנות החסרון הזה ביסודו עבודת התפלה תחת העבודה שפסקה.

ובעמוד 92 כבר יאמר זה החכם ווייס להלכה פסוקה, וחלומי שם כבר שב ויהי לדבר שכבר בא לו האות והמופת ויאמר:

כבר ראינו כי תחת נשיאותו של רבן גמליאל נוסדה תפלות שמנה עשרה ונקבע שהי' עתה עבודת התפלה תחת עבודת הקרבנות.

ומה נעשה להם לכל החוקרים האלה כי נשאו מדברותיהם, גם מבלי לדעת את דברי ימי ישראל.

כי הדבר הולך ומתבאר כי לא לבד אשר היתה עבודת הצבור בתפלה בכל מובנה היותר רחב לפני ימי רבן גמליאל ולפני ימי החיוב, בכל ימי הבית,

כי אם שהי' הדבר כן מימי עולם גם עוד לפני ימי הבית השני בימי גלות בבל.

ויותר מזה שהי' הדבר כן גם עוד בכל ימי הבית הראשון.

התפלות בישראל

עה

ולא איזה מקצת תפלות היו לבני ישראל בימי הבית השני כי אם כל התפלות כולם. שמנה עשרה לחול, ותפלת שבעי לשבתות וימים טובים, ואפילו הזכרת ראש חדש (יעלה ויבוא) והול המועד, חנוכה ופורים, והזכרת משיב הרוח ומוריד הגשם בברכת תחית המתים ושאלת ותן. טל ומטרי בברכת השנים.

ולא לבד שאך בטעות יאמר ווייס. כי לא מצאנו רמז כי בעוד עבודת הקרבנות על מזבחה היו חק קבוע להתפלל שלש פעמים ביום, כי אם שהדברים חיים ופרושים לפנינו אשר התפללו אז גם אפילו תפלת המוספים,

וכל זה הנם דברים מפורשים ועומדים חיים לפנינו. ונבאר את הדברים האלה על הסדר ונדבר בראשונה בנוגע לדבר עבודת תפלה בצבור בישראל מימי עולם ונתחיל דברינו מהנוגע להזמן אשר לפני ימי החרבן, בימי הבית השני.

והדברים מפורשים כי היו להם גם אז בתי כנסיות לתפלה רבים מאד בכל עריהם להתפלל תפלה בצבור בעבודה קבועה.

ולא נדבר בכל זה מהאמור בגמ' ומדרשים כמו בכתובות דף ק"ה. אמר ר' פנחס אמר ר' אושעיי שלש מאות ותשעים וארבעה בתי דינין היו בירושלים וכנגדן בתי כנסיות וכנגדן בתי מדרשות,

כי אם שנים בהספרים הכתובים יונת הנאמנים ביותר אצל כל החוקרים האלה, גם משם הדבר ידוע ומפורסם כי בימי הבית השני היו בתי כנסיות לצבור בכל ערי ישראל.

ויאזעפוס לפני מלחמת החרבן יספר מאת אשר היו בין היהודים והיונים בקיסרין העיר ההומי אשר בנה הורדוס האדומי רק לבני הנזר, כי הדיב שם בין היונים והיהודים איזה שנים לפני החרבן יצא בראש הזמיות רק על ידי דבר בית הכנסת לצבור אשר היתה שם לבני ישראל.

ויאמר במלחמת היהודים II, 14, 4 :

בתוך כך עלה בירי היונים מקיסרין לפעול אצל הקיסר נערא וכו' ובוה הותחלה המלחמה וכו' היהודים אשר בקיסרין היו להם בית הכנסת אשר עמדה על מגרש אחד היונים, הרבה פעמים נסו היהודים לקנות את המגרש הזה, אבל היוני לא הטה אזנו להם, ועוד פעל ועשה המון דברים להכעיס את היהודים ויבן שם על המגרש הזה בנינים הרבה, ולא הניח להיהודים כי אם משעול צר ללכת וכו' לא נשאר לפני היהודים עצה אחרת כי אם לשחד את הנציב פלארוס ויתנו לו שמנה טאלאנטים, אבל הוא קבל הכסף ויסע מקיסרין ולמחרת היום הוא ביום השבת בשעה שהיו כל היהודים נאספים בבית הכנסת העמיד אחד היונים וכו' שר הצבא הרומי התערב בדבר אבל לא יכול להועיל מאומה, אז מהרו היהודים ויוציאו מבית הכנסת את ספרי התורה וילכו לעיר נארבאטא הסמוכה אשר היתה מיושבת כולה מיהודים וכו'. ופחילא האלכסנדרוני בספרו המלאכות אל קאיוס, בספרו שם המעשים אשר היו באלכסנדריא בימי הקיסר קאיוס קאליגולא יאמר :

ובירי הנציב היו חיל ועוז די להשקיש את שאון המתקוממים האלה על נקלה אבל הוא ראה און ולא שם לב וכו' וגם חוק לב מרעים וכו' אז החליפו

היונים כח ויבואו בקרדומות להרוס את המון בתי כנסיות אשר הי' לנו למרבה בחלק העיר ההוא מקצתם ערו עד היסוד בידיהם ומקצתם שלחו באש וכו'.

וכל הדברים האלה הנם עדות לישראל כי מראשית הימים היו להם לבני ישראל עבודת תפלה בצבור והמון בתי כנסיות לפי ערך הערים הגדולות והקטנות ככל הנהוג בקהלות ישראל בימינו אלה.

והמון בתי כנסיות באלכסנדריא לא נבנו אז בימי הקיסר קאליגולא, כי אם שהי' נהוג ונא כן בישראל מראשית ימי התישבת שם. ואחר זה בספרו שם יוסיף פהילא לאמר:

ויוסיפו היונים לעשות חונף להקיסר קאיוס וישמאו עוד גם את יתר בתי כנסיות, אשר לא היו לבער, ואשר לא יכלו להרסם, כי הנינו עליהם היהודים הדריש שם סביבותיהם, ויוסיפו היונים ויצינו בהם צלמי הקיסר למען טמאום ובהגדול אשר בתוכם הצינו מצבת ברזל גדולה נשואה במרכבה עומדת על ארבעה סוסים וכו'.

ומכל דבריו יחד הננו רואים ומבינים את כל סדרי הקהלות או, כי היו גם אז בתי כנסיות בכל חלקי העיר השונים ובכל רהובותיהם, מהם גדולים ומהם קטנים, ככל הדרוש להרחוב-ההוא וכרוב העם באי שעריהם, בכל חוצות העיר ורהובותיה.

וכל זה יורה לנו כי הית' אז עבודת תפלה מסודרת לכל פרטיה ככל אשר הוא בערי ישראל היותר טובים בימינו אלה.

ויאזעפוס בספרו Vita Lvi בדברו שם מהמעשים בהגליל לפני המלחמה יאמר:

אחד מאנשי טבריא חנניה בשמו הציע בפני העדה (בטבריא) לקרוא צום למחר וכו' ואני צויתי לשנים משומרי ראשי וכו' וגם אני בעצמי חגיתי הרב מתחת למדי והסתרתיו ככל אשר יכולתי והלכתי לבית הכנסת אבל יהושע הארכאנט לא נתן לכל שומרי ראשי להכנס כי עמד אצל הפתח בביאה, ולא הרשה לי להכנס כי אם עם אוהביי, ובאשר כבר כלינו בבית הכנסת את ההוקים הדרושים לזה והתחלנו להתפלל קם יהושע וכו'.

וכל הדברים הולכים ומבארים את עצמן כי הי' אז כל דבר התפלות בצבור בבתי כנסיות וכל עבודת הצבור בכלל מסודרת לכל פרטיהן.

ונשובה ונראה עוד יותר מזה הרבה, כי דבר בתי כנסיות לתפלה בצבור היו מסודרות כל כך בכל ימי המקדש, עד כי גם בהמקדש עצמו במקום הקרבת כל קרבנותיהם של ישראל, גם שם הי' בית הכנסת כללית לתפלה בצבור.

ובמשנה יומא דף ס"ה פ"ק ז' משנה א' בא:

בא לו כהן גדול לקרות אם רצה לקרות בבגדי בויץ קורא ואם לאו קורא באצטלית לבן משלו חזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנו לראש הכנסת וראש הכנסת נותנו לסנן והסנן נותנו לכהן גדול וכהן גדול עומד ומקבל וקורא אחרי מות ואך בעשור וגולל ספר תורה ומניחו בחיקו ואומר יותר ממה שקראתי לפניכם כתוב כאן ובעשור שבחומש הפקודים קורא על פה ומברך עליה שמנה ברכות על התורה ועל העבודה ועל ההודאה ועל מחילת העון ועל המקדש

התפלות בישראל

עו

בפני עצמו ועל ישראל בפני עצמן, ועל ירושלים בפני עצמה ועל הכהנים בפני עצמן, ועל שאר התפלה.

וכבר כתב שם רש"י ז"ל, בית הכנסת הי' סמוך לעזרה בהר הבית, חזן הכנסת, שמש, ראש הכנסת, על פיו נחתכין צרכי הכנסת מי מפטיר, מי פורס על שמע, מי עובר לפני התיבה.

ומבואר לפנינו שאפי' בבית המקדש עצמו היתה שם תפלה בצבור מחוקנת כל צרכה לכל פרטיה.

ובחר הבית שם הי' בית הכנסת, ובכל סגנון הדברים וסדרו כמו שהוא בידינו היום.

לפי שדבר התפלות וכל סדור של תפלה בצבור התפשטה בישראל מהימים היותר ראשונים ככל אשר עוד יבואר.

והננו רואים גם זאת כי אף שבמקדש נעשה כל עבודת הקרבנות האמורים באחרי מות וקרבנות האמורים בחומש הפקודים מוספי היום בכל זה נקראו גם שם הפרשיות האלה בחזרה, כדברי המשנה המפורשים. וכך גדול וכו' וקרא אחרי מות ואך בעשור וכו' ובעשור שבחומש הפקודים וכו'.

ובברייתא במס' יומא ד' ע' נאמר כי אחרי אשר נמר הכהן הגדול הכרכות אחר כך כל אחד ואחד מביא ספר תורה מביתו (ומערב יום הכפורים

הביאום שם, רש"י) וקרא בו כדי להראות חזונו לרבים.

וכל זה הי' בבית המקדש עצמו במקום הקרבת הקרבנות.

כי באמת לא הי' בכל הדברים האלה חילוק של כלום בין זמן המקדש לבין אחר זה וכל הדברים הלכו כן מסודרים מהימים היותר ראשונים.

ובמס' תענית, פרק ב' משנה ב' נאמר:

עמדו בתפלה מודיין לפני התיבה זקן ורגיל ויש לו וכו' ואומר לפניכם עשרים וארבע ברכות שמנה עשרה שבכל יום ומוסיף עליהן עוד שש ואלו הן זכרונות ושופרות אל ד' בצרתה לי קראתי ויענני וכו' על הראשונה הוא אומר מי שענה וכו' ברוך אתה וכו' (ע"א).

ועל זה בא שם במשנה אחר זה:

מעשה בימי ר' חלפתא ור' הנניה בן תרדיון שעבר אחד לפני התיבה ונמר את הברכה כולה ולא ענו אחריו אמר הקעו הכהנים תקעו מי שענה וכו' הריעו בני אהרן הריעו מי שענה וכו' וכשבא דבר אצל חכמים (ביבנה) אמרו לא היינו נוהגין כן אלא בשער המזרח ובהר הבית.

וגירסת הרמב"ם וכפי מה שפירשה הר"ן וכתב על זה, כך היא עיקר הגירסא וכיון שבסדר המשנה מתחלתה לא אמרו בסדר התרעות כלום הי' נראה לאמר שעל סדר התרעות אמרו שלא היו נוהגין כן אלא בשער המזרח ובהר הבית.

הערה (ע"א) במשנה שם בא "ר' יהודה אומר לא הי' צריך לאמר זכרונות ושופרות אלא אומר תחתיהן רעב כי יהי' בארץ דבר כי יהי' בארץ אשר הי' דבר ד' אל ירמיה על דברי הצרות ואומר חותמיהן."

וכבר כתב שם הר"ן "ולא פליגי ר' יהודה ורבנן אלא בתענית גשמים דרבנן סברי שאומרים זכרונות ושופרות ור' יהודה סבר שאומרים תחתיהן רעב כי יהי' בארץ וכו' אבל מכל מקום הכל מודים שעל כל הצרות עושין ככדור מסתננו וכן נראה עיקר".
ונחלקו רק בדין המשנה עצמה.

אבל בנבולין אומרים הכרכות על הסדר ולא היו מפסיקין ביניהן בהתערות וכן דעת הרמב"ם ז"ל בפ"ד מהלכות תענית' וכו' (ע"ב).

וכל הדברים יתאימו יחד כי כל סדר התפלות כולם באין מחסור דבר לא לבד שהיו מסודרים כן בכל ימי הבית השני בכל ערי ישראל, כי אם שהי' כן גם בירושלים וגם במקדש עצמו.

ויאזעפוס בספרו נגד אפיאן I, 22 בסופו אשר יעתיק שם דברי היוני אנאטהארקידס, אשר כתב דבריו נגד כל אמונה ודת בכלל, ויתקלס שם גם בהיהודים ובמעשיהם אשר עשו בימי תלמי לאני מלך מצרים דהיינו בהומן אשר מיד אחר אלכסנדר המוקדני בימי שמעון הצדיק יאמר שם:

היהודים יש להם עיר בצורה מאד אשר תקרא ירושלים, והנם רגילים לשבת ביום השביעי בחבוק ידיים וגם לא ישאו חרב ומלחמה ביום ההוא ולא יעשו כל עבודה בשדה כי אם ישבו בבתיים מקודשים וישאו את ידיהם קדש עד הערב וכאשר בא תלמי לאני עם חילו לירושלים וכו'. וכבר נתבאר לנו בכרך שלישי מחלק זה עמוד 329 כי טעה היוני הזה, כי באמת לא התפללו היהודים כל יום השבת מהבוקר עד הערב, כי אם למדו שם תורתם ככל אשר הי' נהוג בכל ישראל מימי הבית הראשון ללמוד עם העם ביום השבת.

אבל הנה אך מזה בא טעותו של היוני הקדמון הזה, מפני שידע מדבר תפלותיהם של ישראל בבתי כנסיות ועל כן חשב ששיבתם בבתי המדרש ביום השבת, אשר היו בנויים אצל בתי הכנסיות, הי' כי התפללו גם שם, וכי ביום השבת התפללו כל היום.

כי כן הדבר אשר הרבה עוד לפני ימי תלמי לאני וגם עוד לפני ימי אנשי כנסת הגדולה כבר היו שם אצל בני ישראל עבודת תפלה בצבור ותפלות קבועות וסדורות לרבים, אשר אנשי כנסת הגדולה בחיתום האחרון השתמשו בהם ויקבעום בסדר. שמנה עשרה בקצרה, כראוי לסדר תפלה בכל יום. ונבאר הדברים.

פרק מ"א.

כי הנה במנלת אסתר ט' ל' בא: .
ווישלה ספרים אל כל היהודים ונו' דברי שלום ואמת לקיים את ימי הפורים האלה בזמניהם כאשר קים עליהם מרדכי היהודי ואסתר המלכה וכאשר קיימו על נפשם ועל זרעם דברי הצומות וזעקתם.
וכבר כתב שם גם הריא אבן עזרא. ולפי דעתי וכו' וטעם דברי הצומות על הזכרים בספר זכריה שהן בתמוז ואב ותשרי וטבת והטעם כי קיימו היהודים על נפשם לשמות ביום הפורים כאשר קיימו על נפשם ועל זרעם להתענות בימי אבלם כאשר הובקעה העיר ונשרף הבית וכו' וטעם וזעקתם להתפלל ולזעוק אל ד' בימי התענית.

הערה (ע"ב) ויש בזה מירושים שונים ע' ברין שם ובתוספת הרי"ד לתענית, ואין זה נוגע לדברינו. ועי' בדברי הרמב"ם הלכות תענית פ"ד הלכה י"ז.

ודבריו ברורים והנם דברי הכתובים עצמם המפורשים.
ודבר שאין צריך לאמר הוא כי קבלה על נפשם ועל זרעם אי אפשר להיות כי אם דברים קבועים בנוסה קבוע לכל הצבור לכל ישראל.

ומבואר לנו כי מיד אחר החרבן (יתבאר לפנינו) תקנו חכמי התורה והנביאים שברור, יחד עם הצומות גם תפלות קבועות אשר התפללו בימי הצומות האלה תפלות קבועות הראויות לזה, כמו שיבת מלכות בית דוד, בנין ירושלים, תקע בשופר גדול להורותנו ושא נס לקבץ גלותינו, ותחזנה עינינו בשובך לציון ברחמים וכל הדומה לזה.

והננו יואים שאז בימי מרדכי ואסתר כבר פשט הדבר כל כך בכל ישראל בקבלה חלוטה לכל העם כלו, עד כי כאשר רצו אז שיקבלו בני ישראל עליהם ועל זרעם להורותם לקיים את ימי הפורים האלה בזמניהם שלחו להם לקיים את ימי הפורים האלה בזמניהם ונוי וכאשר קימו על נפשם ועל זרעם דברי הצומות וזעקתם.

כי באמת כבר עברו ימים רבים מאז אשר נתקנו דברי הצומות וזעקתם ומאז אשר קבלו זה כל ישראל עליהם, כמו שהם דברי הכתוב בזכריה ז' ה':
ויהי דבר ד' ונוי אמר אל כל עם הארץ ואל הכהנים לאמר כי צמתם וספור בחמישי ובשביעי וזה שבעים שנה הצום צמתני אני.
והיינו כי מיד אחר החרבן אשר נחרב הבית ובאו לבבל קימו וקבלו עליהם דברי הצומות וזעקתם.

ובימים הראשונים ההם אשר זכרו עוד את כל מחמדיהם היו התפלות ההם נאמרים מהצבור בבכי ובזעקה, עד שלבד מה שבא בזה על זה דברי הצומות וזעקתם,

הנה נראה עוד יותר כי דברי הצומות נכללו תוך דבר התפלות האלה, אשר הם היו באמת העיקר בכל הצומות כולם ככל אשר יבואר לפנינו.
ובשלחם לירושלים בראשית ימי הבית השני לשאול אם יצומו עתה בתשעה באב ויתפללו תפלותיהם אשר נתקנו לזה היתה שאילתם סתם, האבכה בחדש החמישי הנזר כאשר עשיתי זה כמה שנים.

והדבר מבואר מתשובת ד' על ידי זכריה כי נכלל בזה גם דבר הצום וגם דבר התפלות, ולשון הכתובים מכל זה זכריה ז' א':

ויהי בשנת ארבע לדריוש המלך היי דבר ד' אל זכריה בארבעה לחדש התשיעי בכסלו וישלח בית אל שראצר והנם מלך ואנשיו לחלות את פני ד' לאמר אל הכהנים אשר לבית ד' צבאות ואל הנביאים לאמר האבכה בחדש החמישי הנזר כאשר עשיתי זה כמה שנים ויהי דבר ד' וכו' לאמר אמור אל כל עם הארץ ואל הכהנים לאמר כי צמתם וספור בחמישי ובשביעי הצום צמתני אני וכו'.

והנה בא בתשובת הנביא כי צמתם וספור זכריהם הם, האבכה הנזר, ואין מקרא יוצא מירי פשוטו כי הנזר הכונה מן היין לפני הצום, כי בדבריהם לא הזכירו היום, כי אם בחדש החמישי ונכלל בזה גם ההנהגה לפני התענית, ומבואר כי האבכה היא דבר התפלות כלשון הכתובים בספר שופטים כ' כ"ג. ויעלו בני ישראל ויבכו לפני ד' עד הערב וכו'.

והנה כללו גם את הצום בתוך דבריהם. האנכה' לפי שכל עיקר דבר התענית הוא דבר התפללות ככל אשר יבואר.

ועל כן גם השיבם הנביא לגמרי בסגנון אחר מאשר אמרו הם, לבלי לדבר נגד תפלותיהם של ישראל בבקשותיהם כי ישיב ד' את שבותם כבראשונה וירחמם אשר אך זה הי' דבר התפללות בימי הצומות האלה.

כי על כן הזכיר רק דבר הצומות עצמם ודבר הקינות אשר אמרו גם זה בימי הצומות.

וכידוע הי' גם זה לחק בישראל וגם זה נעשה ברבים בעבודת הצבור כמפורש בספר דברי הימים ב' ליה כ"ה:

ויוקנון ירמיהו על יאשיהו ויאמר כל השרים והשרות בקינותיהם על יאשיהו עד היום ויתנום לחק על ישראל והנם כתובים על הקינות. ועל כן הנביא אשר לא רצה לדבר נגד תפלות ישראל הכוללות להשיב שבותם הזכיר רק את הצום עצמו ואת הקינות. כי צמתם וספור בהמשי ובשביעי (ע"ג) וזה שבעים שנה הצום צמתני אני וכו'.

אמנם גם אם נרצה לאמר כי הנזר הכונה על הצום, אבל זה ודאי כי הקרימו התפללות. האנכה' בחדש ההמשי הנזר כאשר וכו' ובקבלתם דברי הצומות וזעקתם הנה הי' אצלם. זעקתם העיקר (ע"ד).

ואם כי הצומות האלה היו כבר אחר הרבן הבית הראשון, הנה נשובה ונראה כל דבר הצומות והתפללות בישראל לא לבד מראשית ימי הבית הראשון כי אם גם לפני זה, והוא דבר עבודת הצבור בתפלה.

והנה הדבר ידוע כי עיקר דין התורה בעבודת הצבור בתפלה הוא בכל צרה שלא חבא על הצבור (ע"ה).

ובזה הדברים מפורשים כי מראשית ימי ישראל קימו ועשו ככל דין התורה הזה, ובהיות זה אז לא דבר הנעשה בכל יום, הי' דרכם יחד עם זה לקבל עליהם גם צום ולצום כל היום.

ונמצא זכר הדבר כבר בימי שפוט השופטים ובא בספר שופטים כי במלחמת ישראל עם בנימין, כאשר ננפו לפני בני בנימין ובא שם כ' כ"ג. ויעלו בני ישראל ויבכו לפני ד' עד הערב וכו'.

וכאשר לא הועילה תפלתם וננפו עוד הפעם לפני בני בנימין בא שם אחר זה שם כ"ז:

ויעלו כל בני ישראל וכל העם ויבאו בית אל ויבכו וישבו שם לפני ד' ויצומו ביום ההוא עד הערב.

הערה (ע"ג) אצלינו נשארו הקינות רק בחמישי, אבל הלא זה ודאי כי מתחלה בקוננם על יאשיהו עשו זה ביום הריגתו ולא בתשעה באב אשר בדרגת יאשיהו לא היה עדין ליום אבל, וכן קוננו גם בשביעי על הריגת גדליהו בן אחיקם.

ואצלינו נקבע כל זה רק על תשעה באב לבד.

הערה (ע"ד) הדבר ידוע כי הונח זה רק על התפלה כמו באיכה ג' ח' "גם כי אז עק ואשוע שחם תפלה" וכמו בספר שמואל א' ט"ו י"א "ויהי לשמואל ויזעק אל ד' כל הלילה" וזמיתם הריבה. וכבר הובאו דברי הראי בן עזרא על זה.

הערה (ע"ה) ע"י בספר המצות להרמב"ם ז"ל עשין מצוה ה' ובדברי הרמב"ן שם, ויבואר לפנינו ב"בינינו על הקבלה והדרשות".

התפלות בישראל

עח

וכבר נתבאר לנו כי ייבכו בכל הדברים האלה הוא דבר התפלות, עד כי בזכירה שם בשאלם אם לעשות עתה דברי הצומות וזעקתם אמרו סתם האבנכה. ובשמואל א' ז' ה' ויאמר שמואל קבצו את כל ישראל המצפתה ואת כל בעדכם אל ד' ויקבצו המצפתה וישאבו מים וישפכו לפני ד' ויצומו ביום ההוא ויאמרו שם חטאנו לד'.

ונשוב ונראה הרבה יותר מכל זה, כי דבר הצומות האלה, ועבודת הצבור בתפלה, היו כל כך דברים קבועים ורגילים בימי הבית הראשון, עד אשר באו לעיתים קרובות מאד וידעו מראש כי בודאי בזמן קרוב יבוא זה.

והן דברי הכתובים הכרוזים והמפורשים בירמיה ס"ו ל"ז ובא שם בפסוק ה': ויצוה ירמיהו את ברוך לאמר אני עצור לא אוכל לבוא בית ד' ובאת אתה וקראת במגלה אשר כתבת מפי את דברי ד' באוני העם בית ד' ביום צום וגם באוני כל יהודה הבאים מעריהם תקראם אולי תפול תחנתם לפני ד' וישבו איש מדרכו הרעה כי גדול האף וכו' ויהי בשנה החמישית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה בחדש התשיעי קראו צום לפני ד' כל העם בירושלם וכל העם הבאים מערי יהודה בירושלם ויקרא ברוך בספר וכו' פתח שער בית ד' באוני כל העם.

והדברים מבוארים כי בימי ירמיהו כבר נתפשט הדבר כל כך עד שכבר ה' זה כפעם בפעם לעתים מזומנים וקרובים וה' לדבר נהוג ובא, וכלשונו של ירמיה לברוך:

ויצוה ירמיהו את ברוך לאמר אני עצור לא אוכל לבוא וכו' ובאת אתה וקראת וכו' ביום צום.

דהיינו כי כאשר יבוא יום צום הראשון אשר יקראו וקני ישראל כדרכם לעשות בן כפעם בפעם, אז תעשה בן.

כידעו מראש על פי כל מהלך הדברים וסדרם, כי זה יבוא בקרוב, עד שגם טרם אשר נעשה זה ידבר על הדבר כמדבר קבוע.

וכבר פשט הדבר בכל ישראל עוד בימי הדורות הראשונים לימי הבית הראשון.

עד אשר לא לבד בארץ יהודה ה' כל זה נהוג ובא, כי אם גם בארץ עשרת השבטים, וגם בימים היותר איומים, בימי אחאב ואיזבל הימים אשר רבה העזובה שם יותר מבכל הזמנים.

וכאשר רצתה איזבל להמית את נבות, וכו' יהי המשפט לעיני כל העם למען יאמינו כי ה' הדבר על פי חוקי משפט, ה' עצתה לקרוא צום אשר על ידי זה בהכרח יאספו כל העם לעבודת הצבור בתפלה, ובא במלכים א' כ"א ז': ויתאמר אליו איזבל אשתו וכו' אני אתן לך את כרם הנורעאלי ותכתוב ספרים בשם אחאב ותחתם בחתמו וכו' אל הזקנים ואל החריים וכו' ותכתוב בספרים לאמר קראו צום והשיבו את נבות בראש העם והשיבו שנים אנשים וכו'.

כי ה' הדבר רגיל כל כך, עד אשר בכל עת אשר ראו זקני עיר ועיר צורך בזה קראו את העם יחד לעבודת הצבור בתפלה אשר בימים ההם קראו יחד

עם זה צום, וידעו מראש כי העם לא יתפלא על זה מאומה, בהיות זה מסדרי הדברים ההולכים תמיד (ע"ז).

ואיזבל ידעה היטב כי העם ימצאו זה לדבר הרגיל ויבואו. והצומות האלה היו עיקרם דבר עבודת הצבור בתפלה, והוא מבואר גם מזה עצמו כי לצום ולבלי לאכול ולשתות אין צורך לאסוף את כל העם יחד, כי זה יעשה כל אחד לעצמו.

והדבר גם מפורש מדברי ירמיהו סי' י"ד אשר יתחילו שם הדברים. אשר ה' דבר ד' אל ירמיהו על דברי הבצרות וכו' שם י"ד י"א :

ויאמר ד' אלי אל תתפלל בעד העם הזה לטובה כי יצומו אינני שומע אל רנתם וכי יעלו עולה ומנחה אינני רצם.

ומבואר כי יצומו אינני שומע אל רנתם כי אך זה היו עיקר דבר הצום בעמדם או בתפלה.

וכמו שהוא גם לשון הכתובים ביואל א' י"ד :
קדשו צום קראו עצרה אספו זקנים כל יושבי הארץ בית ד' אלקים וזעקו אל ד'.

וכבר הערנו כי זה ודאי אשר תפלה בצבור אי אפשר שתהי' כי אם על פי הפלות קבועות, ועבודה כללית.

ואין זה נוגע לדברינו אם נשארו דברים מהתפלות ההם גם בידינו (ע"ז) או לא, ואין זה נוגע לדברינו אם בתפלות הצבור. על דברי הבצרות התפללו מעין ברכת בך עלינו את השנה הזאת וכו', ואנשי כנסת הגדולה בהביאם זה לתוך שמינה עשרה ברכות שבכל יום קצרוה ועשו את כגונגה ככל הראוי לתפלות יום ויום, או שהי' להם לגמרי נוסח אחר של תפלה, ונאכר מאתנו.

עיקר הכל בכל דברינו בזה, הוא דבר עבודת התפלה בישראל, עבודת התפלה בצבור, בימים היותר ראשונים, וגם בכל ימי הבית הראשון.

והן גם ענין הכתובים ביואל ב' י"ב. וגם עתה נאום ד' שבו עדי וכו' תקעו שופר בציון קדשו צום קראו עצרה אספו עם קדשו קהל קבצו זקנים וכו'.

והכונה בכל זה על תפלת רבים יחד, עבודת הצבור בתפלה. ואם כי נביאי ד' היו רוב דבריהם על עבודתם בתפלת הצבור יחד בימי הצום בבית המקדש, בהיות זה העיקר והמקום הכללי לכל ישראל יחד, הנה הדבר מפורש מדברי הכתובים בימי אחאב ואיזבל, כי פשט הדבר כן בכל ערי ישראל.

ולא יכול להיות כל ספק כי היו שם כנסיות מיוחדים לזה, ובכתבה להוקנים. ותכתב בספרים לאמר קראו צום והשיבו את נבות בראש העם,

הערה (ע"ז) כבר הערנו ויבואר לנו לכל פרטיו במקומו כי רוב העם בימי הבית הראשון שמרו את כל דבר דהורה לכל פרטיה, ובפרט בהנהגת הצבור יחד, וגם רוב מאלה אשר נכשלו בע"ז מחלת הזמן ההוא, היו כל ענינם רק בעולם כי ד' נזן איזה הנהגה גם לידי ימים "מלכת השמים" בפייהם, ויטעו לחשוב כי אפשר לבקש מהם, אבל בכלל שמרו גם הם רוב מצות התורה, והדברים ארוכים ויבואר לנו בכרך הקודם. הערה (ע"ז) גם מומרים רבים בספר תהלים חותמם מעיד עליהם כי נוסדו מתחלתם עבור הצבור, בתפלה בצבור, ויבואר לנו כל זה במקומו.

היינו. בראש העם הנאסף ביום הצום להמקום המיוחד לזה. וכימי גלות בבל הקרובים אלינו יותר כבר נשארו בידנו דוד קול הבתי כנסיות לתפלה.

ובא כמגלת אסתר ד' ט"ז. ותאמר אסתר להשיב אל מרדכי לך כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן וצומו עליי. וכבר הערנו כי לצום לבד אין צריך לכנוס ולקבץ את כל היהודים יחד כי לבלי לאכול ולבלי לשתות זה הוא דבר אשר יעשה כל אחד לעצמו. והדברים מבוארים כי בהיות כל עיקר דבר הצומות לעמוד בתפלה, עבודת הצבור בתפלה יחד, על כן היו דבריה:

לך כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן וצומו עליי, לאמר כי יאספם לבתי כנסיות לעמוד בתפלה מתוך צום (ע"ח). וכימים ההם כבר מימים רבים נתקנה גם תפלה בכל יום כמו שמפורש בדניאל ו' י"א. וכיון פתיחן לה בעליה נגד ירושלם וזמנין תלתא ביומא הוא ברך על ברכוהי ומצלא ומודא קדם אלהה כל קבל די הוא עבר מן קדמת דנהי ובמסכת עירובין דף כ"א בא בגמ' אמר ליה רב חסדא למרי בריה דרב הונא בריה דרב ירמ' בר אבא אמרי אתיתו מכרנש לבי כנישתא דדניאל דהוה תלתא פרסי בשבתא אמאי סמכיתו אבוגרנין הא אמר. וכו'. והנה עמד בימיהם עוד בבי כנישתא אשר היתה נקראת, כי כנישתא דדניאל.

והוא גם דבר הנהוג ובא, וגם בימינו אלה בכל הגרושים וטלטולים הרבים, אשר ברוב המקומות לא נשארו בני ישראל במקומם, בכל זה נשארו לפליטה איזה בתי תפלה משנות מאות רבות.

אף כי בכל אשר ישבו שם בני ישראל בתוך מושב הראשי אשר התישבו בבואם היינו בנהרדעא והערים מסביב, בכל שלות השקט, וכמעט אשר איש לא הרגז מנוחתם עד סוף ימי האמוראים ועל כן נשארו הבתי כנסיות הראשיות מהימים הראשונים.

וכן בא עוד בגמ' מגילה דף כ"ט. תניא ר' שמעון בן יוחאי אומר בא וראה כמה חביבין ישראל וכו' בבבל היכא אמר אבוי בבי כנישתא דהוצל וכו' כי כנישתא דשף וייתיב בנהרדעא וכו'. ולשונו של רש"י ז"ל, דשף וייתיב ובנאה יכניה וסייעתו. ודבריו לקוחין מקבלת הנאונים אשר ישבו שם ולשונו של רב שרירא גאון באגרתו:

דמעיקרא כד גלו ישראל בגלות יכניה והחרש והמסגר וכמה נביאי עמהם אייתגהו לנהרדעא ובנו יכניה מלך יהודה וסיעתו בי כנישתא ויסדרו וכו' וקרוה ליהוא בי כנישתא. בי כנישתא דשף וייתיב בנהרדעא כלומר וכו' כדאמרינן במגילה בבבל היכא רב אמר בכנישתא דהוצל ושמואל אמר בכנישתא דשף וייתיב

הערה (ע"ח) והלשון הזה הבא סתם נמצא כן גם במשנה כמו במס' תענית פ"ד מ"ב: "הגיע זמן המשמר לעלות כהנים ולוים עולים לירושלים וישראל שבאותו משמר מתכנסין לעריהם וקורין במעשה בראשית" וכו'. והדבר פשוט כי "מתכנסין לעריהן" הכונה מתכנסין לבתי כנסיות שבעריהן.

בנהרדעא ולא תימא הכא ולא הכא אלא זימנין הכא זימנין הכא וכו' והדא כנישתא דהוצל קרובה היא לבית מדרשו של עזרא הסופר וכו'.
ולבד קבלת הגאונים אשר ישבו במקומות ההם, הגהה הי' להם כל הדברים האלה בספרי זכרונותיהם אשר היו במתיבתא כמו שכבר נתבאר וכמו שהם כל הענינים האלה באגרת רב שרירא.

והדברים האלה בנוגע לבי כנישתא דהוצל ובי כנישתא דשף וייתב בנהרדעא הגם באמת רק פירוש דברי רב ושמואל בנמרא, אשר ידעו את כל עניני בבל מהימים הראשונים.

ובתי כנסיות אלו נשארו מימי ראשית גלות בבל, אשר כבר בנו להם בתי כנסיות לתפלה לעבודת הצבור בתפלה.

כי כן הדבר אשר דבר התפלה בצבור נהג בישראל מהימים היותר ראשונים כל ימי הבית הראשון.

פרק מ"ב.

ונשוב אל הדבר השני והוא דבר הנוסח של התפלות, דבר התפלה הראשית אשר בדינו, הוא דבר תפלת שמנה עשרה, אשר החכם ווייס בהשתדלותו הגדולה לאמר כי תמול אנחנו, רצה להראות כי רבן גמליאל הוא שחקנה ויסרה.

ולא הסתפק החכם ווייס גם בזה, כי אם כי בהיותו עשיר גדול בראיות הגהה יש לו גם דברים ברורים, כי ראשי חכמי הדור ההוא גם התנגדו לרבן גמליאל במעשיו אלה.

ובודאי שראוי לראות את הדברים הגדולים ההם של החכם ווייס, והנה יאמר שם בעמוד 73:

והנה אחרי שהיתה התפלה סדורה ומתוקנת כיאות לזמנו, שם רבן גמליאל לתק קבוע שבכל יום יתפלל אדם שמנה עשרה ומחויב כל אדם להתפלל שלש פעמים בכל יום תפלת השחר תפלת המנחה ותפלת הערב (ברכות פ"ד מ"א) תחת עבודת הקרבנות התמיד של שחר וכו' נגד עיקר התקנה להתפלל שלש פעמים בכל יום לא מצאנו אחד שנטה ממנה זולתי ר' נהוניא בן הקנה אשר לא התפלל בלתי אם תפלה קצרה בכניסתו לבית המדרש וביציאתו, אבל על דבר החובה להתפלל בנוסחא הקבועה מאתו היו לו מתנגדים. ר' יהושע חשב שאין הנוסח עיקר כי אם תוכן התפלה ועל כן די שיתפלל מעין שמנה עשרה. ר' עקיבא עשה פשרה בחשבו שבודאי טוב שינתן ביד המתפללים נוסחא קבועה אבל אין הנוסחא מעכבת, ועל כן אם אין הנוסחא שגורה בפיו יתפלל מעין שמנה עשרה (שם משנה ג') אבל ר' אליעזר המתנגד לכל דבר חדש התנגד לו מכל וכל באמרו שהתפלה ראויה שתהי' רחמים ותחנונים לפני המקום ועל כן לא יעשה האדם קבע ובנוסחא קבועה אלא יתפלל כפי משאלות לבו ובדברים היוצאים מלבו ובזמן הכשר לו לפי הגיון לבו (שם משנה ד').

וקשה הדבר להאמין כי טעה בכל זה החכם ווייס וקשה הדבר להאמין כי לא בודון רצה להטעות הקוראים.

פ . התפללות בישראל

כי האם אפשר להאמין כי לא ידע החכם ווייס דברים פשוטים כאלה כי ר' נחוניא בן הקנה לא התפלל תפלה קצרה תחת שמנה עשרה. והאם אפשר הדבר כי לא ידע החכם ווייס כי התפלה קצרה שהתפלל ר' נחוניא בן הקנה בכניסתו לבית המדרש וביציאתו נם דבר אין לה עם תפלת שמנה עשרה של תפלת הצבור אשר התפלל ככל בני ישראל, ועם כל ישראל בבית הכנסת.

ולשון המשנה בברכות פ"ד משנה ב':

ר' נחוניא בן הקנה ה' מתפלל בכניסתו לבית המדרש וביציאתו תפלה קצרה אמרו לו מה מקום לתפלה זו אמר להם בכניסתי אני מתפלל שלא תארע תקלה על ידי וביציאתי אני נותן הודיה על חלקי. והאם יוכל להיות בזה איזה ספק שהכונה שלכד תפלותיו בבית הכנסת שלש פעמים בכל יום עם הצבור יחד ה' מתפלל גם בכניסתו לבית המדרש וביציאתו תפלה קצרה.

והדברים גם מפורשים כי התפלל תפלתו זאת בבית המדרש המקום המיוחד ללימוד ולכל עניני הלימוד ושם התפלל באמת רק מעין מעשיו בבית המדרש שלא תארע לו שם תקלה של הוראה על ידו והודיה על חלקו. ועל כן טרם ידעו חכמי הדור ענין תפלתו זאת בבית המדרש גם התפלאו על זה. אמרו לו מה מקום לתפלה זו.

וכפי הנראה חשב החכם ווייס כי חכמי הדור של ר' נחוניא בן הקנה היו צרי עין, ואף שהם התפללו בבית הכנסת עם הצבור תפלות גדולות וארוכות של שמנה עשרה ברכות שלש פעמים ביום, ואף שידעו כי ר' נחוניא בן הקנה לא יבא עמם לבית הכנסת כל עיקר (ככל דברי ווייס), ולא התפלל עם הצבור שמנה עשרה, בכל זה ה' עינם צרה בו על כי יתפלל לכל הפחות איזה תפלה קצרה בבית המדרש, ויבואו וישאלו גם על זה. מה מקום לתפלה זו, כאלו הם רשאים להתפלל ולא ר' נחוניא בן הקנה.

וכמה עלובה היא חכמת ישראל עד כי גם דברים פשוטים כאלה ההכרח לבאר, וכמה ירדה פלאים על ידי לבלרים כתבנים עד כי ראיות כאלה נאמרו שם למען הפיל אור פניה.

אבל הנה החכם ווייס יש לו עוד דברים ברורים ממתנגדי תקנת רבן גמליאל אשר בדה מלבן ויאמר:

אבל על דבר החובה להתפלל בנוסחא הקבועה מאתו היו לו מתנגדים ר' יהושע חשב שאין הנוסחא עיקר כי אם תוכן התפלה ועל כן די שיתפלל. מעין שמונה עשרה ר' עקיבא עושה פשרה בחשכו שבודאי טוב שינתן ביד המתפללים נוסחא קבועה, אבל אין הנוסחא מעכבת, ועל כן אם אין הנוסחא שגורה בפיו יתפלל. מעין שמנה עשרה (שם משנה ג').

ובחפזו לא ישמע החכם ווייס את אשר ידבר, הן כל תכלית דבריו הוא על דבר תפלת הצבור והנה הוא בא ומביא מה שנאמר בתפלת יחיד כשהוא לעצמו. הן תכלית ויסוד כל דברי החכם ווייס הם. אמנם אחרי שחרב הבית ונהרסו המזבחות ופסקו הקרבנות הלא שבתה עבודת הצבור על כן ראה רבן גמליאל למנות החסרין הוה כיסדו עבודת התפלה תחת העבודה שפסקה,

ופתאים ישכח אח דברי עצמו ובא ומביא מתננדים לרבן נמליאל מדברי ר' יהושע ור' עקיבא אשר כל דבריהם אינם כי אם ביחיד המתפלל לעצמו. ולשון המשנה שם (ברכות כ"ה) רבן נמליאל אומר בכל יום מתפלל אדם שמנה עשרה ר' יהושע אומר מעין שמנה עשרה ר' עקיבא אומר אם שנונה תפלתו בפיו מתפלל שמנה עשרה ואם לאו מעין שמנה עשרה. ובאמת הלכה כר' עקיבא, ואין זה ענין כלל לא לתקנת אנשי כנסת הגדולה ולא לשום תקנה בעולם.

ולשונו של הרמב"ם בפרק ב' מהלכות תפלה הלכה ב' אחרי הביאנו גם ברכת המינים שתקנו ביבנה ותהי השמנה עשרה לתשע עשרה, ויאמר שם: בכל תפלה שבכל יום מתפלל אדם תשעה עשרה ברכות אלו על הסדר, במה דברים אמורים כשמצא דעתו מכוונת, ולשונו תמהר לקרות, אבל אם ה' טרוד ודחוק או שקצרה לשונו מהתפלל יתפלל שלש ראשונות וברכה אחת מעין כל האמצעיות ושלש אחרונות.

ואין כל זה ענין כלל עם תפלת הצבור בבית הכנסת ועבודת הצבור בתפלה.

ואמנם כי ההכנס ווייט הנהו עשיר גדול במתננדים לכל דבר גדול בישראל, והנה מצא את ר' אליעזר להתננר מכל וכל ויאמר:

אבל ר' אליעזר המתננר לכל דבר חדש התננר לו מכל וכל באמרו שהתפלה ראויה שתהי' רחמים ותחנונים לפני המקום ועל כן לא יעשנה האדם קבע ובטחא קבוע אלא יתפלל כפי משאלות לבו ובדברים היוצאים מלבו ובזמן הכשר לו לפי הניון לבו (שם משנה ד').

וא באמת רעה חולה גדולה מאד כי כל החוקרים האלה בראיותיהם הבל, לא יביאו הדברים עצמם אשר משם פדים נמצא, כי אם ידברו ויביעו ככל העולה על רוחם, ולהטעות את הקוראים יצינו שם ושם.

ולשון המשנה הוא ר' אליעזר אומר העושה תפלתו קבע אין תפלתו תחנונים.

ולא ידע ההכנס ווייט שאין זה רק דברי ר' אליעזר, המתננר לכל דבר חדש כי אם גם דברי ר' שמעון, ובא במשנה אבות פרק ב' משנה י"ח:

ר' שמעון אומר הוי זהיר בקריאת שמע ובתפלה וכשאתה מתפלל אל תעש תפלתך קבע אלא רחמים ותחנונים לפני המקום שנאמר כי חנון ורחום הוא וכו'.

והנה מפורש בדברי ר' שמעון הוי זהיר בקריאת שמע ובתפלה דהיינו בקריאת שמע ובתפלה הקבועים ועומדים (עי' דברינו בפ' מ"ג) והידועים לכל.

ובכל זה יאמר ממש בדברי ר' אליעזר וכשאתה מתפלל אל תעש תפלתך קבע אלא רחמים ותחנונים לפני המקום.

דהיינו שהתפלה הידועה והקבועה תהי' רק בדרך של בקשת רחמים ותחנונים לפני המקום, והן דברי הגמ' בברכות דף כ"ט שם:

מאי קבע אמר ר' יעקב בר אידי אמר ר' יהושע בן לוי כל שתפלתו דומה עליו כמשאוי ורבנן אמרי כל מי שאינו אומרה בלשון תחנונים רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו כל שאינו יכול לחדש בה דברי וכו'.

וממש כן הוא גם בירושלמי שם אצל המשנה. ר' אבהו בשם ר' אליעזר ובלבד שלא יהא בקורא באגרת ר' אחא בשם ר' יוסי צריך לחדש בה דבר בכל יום. ונמשכנו אחרי דברי החכם ווייס בכל זה רק למען הסר מכשול מדרך התקירה, אבל בעצמו של דבר שלחו החוקרים האלה את לשונם למקום שאין ידם מגעת.

כי דוקא מכל דברי התנאים האלה במקומות הרבה, מדברי ר' אליעזר ור' יהושע ורבן גמליאל הדבר מתברר ומתבאר כי תפלת שמנה עשרה בחול, ותפלת שבע בשבת, ואפילו הזכרת ראש חדש (יעלה ויבא) בשמנה עשרה של חול ובתפלת שבת, וגם הזכרת חול המועד בתפלת שמנה עשרה, ואפילו תפלת המוספין כל זה וכיוצא בזה הי' כבר בימיהם חק לישראל ודברים קבועים מימים רבים ופשט בכל ישראל לחוב גמור מאו, ככל מעשי אנשי כנסת הגדולה בחיתום האחרון מכל הדברים היותר גדולים אשר קבלו עליהם מאו, ונבאר הדברים.

פרק מ"ג.

ועי' לדונמא במס' עבודה זרה ד' ו' אשר בא שם: דתניא ר' אליעזר אומר שואל אדם צרכיו ואחר כך יתפלל (ואחר כך יתפלל שמנה עשרה, רש"י) שנאמר וכו' ר' יהושע אומר יתפלל ואחר כך ישאל צרכיו שנאמר וכו' וחכמים אומרים לא כדברי זה ולא כדברי זה אלא שואל אדם צרכיו בשומע תפלה.

וראשונה הגה מבואר ומפורש בזה כי גם ר' אליעזר וגם ר' יהושע וגם חכמים החולקים עמהם, דברי כולם אחת, וכל דבריהם הולכים בנוגע לתפלת שמנה עשרה הקבועה לכל ישראל וחיובה לכל.

ותהי' להיפך כי גם ר' אליעזר וגם ר' יהושע הנם מחמירים גם לבלי להפסיק בה אפי'. בשומע תפלה לשאול בה צרכיו לעצמו, כי אם לר' אליעזר ישאל צרכיו ואחר כך יתפלל. שמנה עשרה, ולר' יהושע יתפלל. שמנה עשרה ואחר כך ישאל צרכיו.

וחכמים חולקים עמהם וסוברים כי יוכל לשאול צרכיו גם בתוך תפלת שמנה עשרה במקום הראוי לזה דהיינו בברכות אמצעיות בשומע תפלה.

ובין החכמים החולקים על ר' אליעזר ור' יהושע הי' גם נחום המדי אשר לדברי ר' נתן בכתובות ד' ק"ה כבר הי' בימי הבית מנזרי נזירות שבירושלים.

ובא שם במס' עבודה זרה. דתניא נחום המדי אומר שואל אדם צרכיו בשומע תפלה.

ונשוב ונראה עוד יותר גם מלשונם של ר' אליעזר ור' יהושע אשר יעמידו אותנו בקרן אורה ויבררו לנו את כל הדבר כמו שהוא.

כי לשונו של ר' אליעזר הוא שואל אדם צרכיו ואחר כך יתפלל. וכן לשינו של ר' יהושע. יתפלל ואחר כך ישאל צרכיו.

אשר מזה נבין כי בכל הדברים האלה ובכל סגנון דברי חכמים בכל כיוצא בזה תקרא תפלה סתם רק התפלה הקבועה מאנשי כנסת הגדולה, התפלה הכללית אשר פשטה בכל ישראל ותהי' היא לבדה תפלת כולם.

אבל משאלות לבו של אדם אשר יבקש מלפני ר' לכל צרכיו והניין לבו ומשאלותיו, כל זה, כל התפלות והבקשות האלה לא תקרא תפלה בגונע לתפלת חובה.

וגם אחר אשר הרבה תהנה ובקשה על כל צרכיו עדיין לא התפלל. והן דברי ר' אליעזר הברורים והמפורשים אשר הם לבדם דים לזכר לנו הכל:

ר' אליעזר אומר שואל אדם צרכיו ואחר כך יתפלל.

וכמה הדברים ברורים. וכמה הם מאירים לראות ולדעת, כי אך תפלה אחת יש לכל ישראל, לא בקשת האדם לצרכיו, כי אם התפלה הידועה לכל, התפלה אשר נקבעה מראשית הימים לתפלה כללית לכל ישראל, ותהי לחק ולחובה בישראל לכולם יחד.

וכלשונו של ר' אליעזר כן הם גם דברי ר' יהושע. ר' יהושע אומר יתפלל ואחר כך ישאל צרכיו.

ודברי שניהם אחת כי תפלה היא תפלה כללית של כל ישראל, ותהי לחק ולחובה.

ומשנה שלמה שנינו בריש מס' תענית מדברי ר' אליעזר ור' יהושע:

מאימתי מזכירין (בתפלת שמנה עשרה) גבורות גשמים ר' אליעזר אומר מיום טוב הראשון של חג ר' יהושע אומר מיום טוב האחרון של חג אמר לו ר' יהושע הואיל ואין הגשמים אלא סימן קללה בחג למה הוא מזכיר אמר לו ר' אליעזר אף אני לא אמרתי לשאול (בקשת ותן טל ומטר בברכת השנים) אלא להזכיר משיב הרוח ומוריד הגשם בעונתו אמר לו אם כן לעולם יהא מזכיר (אף בימי הקיץ).

ודברי ר' אליעזר אף אני לא אמרתי לשאול מבוארים שנים הוא מודה לבלי לשאול בחול המועד בתפלת שמנה עשרה בברכת השנים. ותן טל ומטר לפי שהגשמים בחג סימן קללה.

והדברים פרושים לפנינו כי לא לבד עצם התפלה עצמה של שמנה עשרה כי אם שגם את אשר נקבע בתוכה בימי הגשמים להזכיר משיב הרוח ומוריד הגשם ולשאול. ותן טל ומטר כל זה הי' קבוע לפניהם כמו שהוא בידינו.

אבל מפני שהיו בזה ברכות הימים מנהגים שונים (יבואר לפנינו) בתוך העם מתי להתחיל דין אמירת משיב הרוח ומוריד הגשם בתפלת שמנה עשרה, על כן נחלקו הם איך להבריע כמו שהם כל מחלקאות התנאים בכל כיוצא בזה.

כמו שגם נחלקו שם אחר זה במשנה ג' רבן גמליאל וחכמים בדין של שאלה מתי יתחיל זמן של שאלה. ותן טל ומטר בברכת השנה של תפלת שמנה עשרה.

בשלשה במרחשון שואלין את הגשמים רבן גמליאל אומר בשבעה בו חמשה עשר יום אחר החג כדי שיגיע אחרון שבישראל לנהר פרת.

וענין דברי רבן גמליאל הגם מבארים את עצמן כי בא לאמר ולהבריע מעיקר התקנה מתחלתה שהיתה בימי המקדש והעליה לרגל שבהכרח העיקר להתחיל משבעה במרחשון.

שהרי בזמן שבית המקדש הי' קיים שאז נחקן לשאול בתוך שמנה עשרה ותן טל ומטר בודאי שלא תקנו להתחיל זה לפני שבעה במרחשון. חמשה עשר יום אחר החג כדי שיגיע אחרון שבישראל לנהר פרת (ע"ט). ובמס' ביצה ד' י"ז. חנו רבנן שבת שחל להיות בראש חודש או בחולו של מועד ערבית ושחרית ומנחה מתפלל שבע ואומר מעין המאורע בעבודה ואם לא אמר מחזירין אותו ר' אליעזר אומר בהודאה ובמוספין מתחיל בשל שבת ומסיים בשל שבת ואומר קדושת היום באמצע. ומחלוקת זו עצמה של ר' אליעזר וחכמים היכן לאמר יעלה ויבוא (מעין המאורע של ראש חודש או חול המועד) בתפלת שבע של שבת, בן ממש בא בתוספתא ברכות פרק ג' בכל ראש חודש וחול המועד בתפלת שמנה עשרה של חול. ובא שם:

כל שאין בו מוסף כגון חנוכה ופורים ערבית ושחרית ומנחה מתפלל שמנה עשרה ואומר מעין המאורע בהודאה ואם לא אמר מעין המאורע אין מחזירין אותו, וכל שיש בו מוסף כגון ראש חודש וחולו של מועד שחרית ומנחה מתפלל שמנה עשרה ואומר קדושת היום בעבודה ר' אליעזר אומר בהודאה ואם לאו מחזירין אותו ובמוספין מתפלל שבע ואומר קדושת היום באמצע וכו'.

ובהגהות אור הגנוז ובנוסחי כ"י כבר באו והגיהו בתוספתא כמו בנמ' ביצה שם. שבת שחל להיות בריח או בחולו של מועד וכו' וגם הרב בעל מנחת בכורים כתב שם. בשים גריסין פלוגתייהו בריח או בהוה"מ שחל בשבת וכו'. ואין כל זה כי אם טעות, כי הנם שני בדייתות מר אמר חדא ומר אמר חדא, כי ר' אליעזר וחכמים נחלקו בזה בין בריח וחול המועד שחלו בשבת בין בחול.

הערה (ע"ט) ועל פי דברינו בשנים יאיר לנו גם את אשר נתקשה רבינו הר"ן ז"ל ובמעט שלא תירץ כלום, וכתב שם:

"אמר ר' אלעזר הלכה כרבן גמליאל וכו' ואיכא למידק הכא הוכי פסק ר' אלעזר הלכה כרבן גמליאל דהא ר"ג לא אמר הכי אלא מפני תקנתן של עולי תלים והאידינא בתר הרבן ליכא למיחש לתקנתיהו וכו' איכא למימר דבנמ' אמרין דאיכא דאיה ליה פירא בדברא וכו' והרב אלפס לא הוכיז בהלכותיו פירא דדברא. וכתב הא דאמר ר' אלעזר הלכה כרבן גמליאל וכו' ואף הרמב"ם ז"ל כתב בפ"ב וכו' ולדבריהם צריך לאמר דכי אימסקא הלכתא כר"ג היינו אפי' לאחר ההרבן לפי שהיו מתאספים בכל הסביבות ביתל לירושלים וכו'.

ומלבד הדוחק הגדול הזה אשר כידוע לא היתה שם כזאת ובפרט כפי מה שצריך הדבר להיות כפי דברי רבינו בתירוצו,

הנה גם לכך זה דברי רבינו המוה"ם שהרי מפורש בב"מ ד' כ"ח דזה ודאי דאירי בימי המקדש, ועל הקושי ממנה שם בא "אמר רב יוסף לא קשי' כאן במקדש ראשון כאן במקדש שני וכו' אמר לי 'אבוי והא כתיב וכו' וכיון דהכי הוא איכא מכתבא מקדש ראשון וכו' מקדש שני' וכו' וע"י גם בתענית דף ד' ע"ב.

וגם עיקר דברי רבינו בלתי טובנים, כי האם מחלוקת רבן גמליאל ורבנן הוא מחלוקת חדשה בדבר אשר עד חיום לא הי', והרי גם לשונם מוכח על עצמו כי כל מחלוקתם על עיקר התקנה איך היתה. ועל כן הדבר מבואר מעצמו כי דברי ר"ג אינם טעם לדבריו, כי אם ראוי והוכחה שזה ודאי שעיקר התקנה היתה בשבעה, והן דבריו "רבן גמליאל אומר בשבעה בו כדי שיגיע אחרון שבישראל לנהר פרת". והדברים ברורים ומבארים את עצמן.

והתוספות. במס' ברכות ד' כ"א ע"ב בדיה עד שלא יניע והרא"ש שם סי' י"ח הביאו. בשם הר"ר חיים אתי דברי התוספתא אלה לרא"י על מנהגינו להתפלל במוסף של ר"ח וחז"ל שחל בחול תפלת שבע, וכתבו: ועוד אומר הר"ר חיים דאיתא בתוספתא בהדיא כמנהגינו דקאמר התם ימים שיש בהם קרבן מוסף כגון ר"ח וחז"ל ערבית ושחרית מתפלל י"ח שלמות ואומר מעין המאורע בעבודה וכו' ובמוספים מתפלל שבע ואומר קדושת היום וכו' (e).

ומבואר ומפורש בדבריהם שהיתה גם לפנינו הנירסא בתוספתא כמו שהיא לפנינו, דבראש חדש וחול המועד שחל להיות בחול איירי. ודברי התוספתא מפורשים שחרית ומנחה מתפלל. שמנה עשרה ואומר קדושת היום (יעלה ויבוא) בעבודה ר' אליעזר אומר בהודאה ואם לאו מחזירין אותו. ומבואר לפנינו כי לא לבד שדבר תפלת. שמנה עשרה בחול ותפלת שבע בשבת ויום טוב היו קבועים ועומדים מהמים הראשונים לפנינו, כמו לפנינו.

כי אם שגם דבר הזכרת משיב הרוח במח"י המתים, ותן טל ומטר בברכת השנים, ויעלה ויבוא בראש חדש, גם כל זה הי' קבוע ועומד מהמים הראשונים.

רק שברבות הימים שנות מאות רבות באו שינויים שונים בין המקומות, מתוך הוראת חכמי המקום, או טעמים שונים, בדיון מחי להתחיל, או בדיון של באיזה ברכה משמנה עשרה נקבע זה.

כמו גם במקום הזה שלדברי שניהם גם לדברי חכמים גם לדברי ר' אליעזר צריך לאמר יעלה ויבוא בשלש ברכות אחרונות רק שחכמים סוברים שהעיקר לאמר זה בברכת רצה, ור' אליעזר סובר שהעיקר לאמר זה בברכה שאחר זה בברכת מודים.

ולדברי כולם אם לא הזכיר זה כלל מחזירין אותו, בהיות כל זה דינים קבועים לכל ישראל מראשית הימים ופשטו כבר ונתקבלו בכל ישראל לחובה.

וכל הדברים הלכיים יחד ומכארים לנו את כל הדבר כמו שהוא, כי ראשי הדור אחי החיבן, גם ר' אליעזר גם ר' יהושע גם רבן נמליאל, וכל יתר ראשי הוועד עסקו אז בהשוואת כל מנהגי ישראל בתפלה הקבועה וידועה, אשר ברבות הימים באו שם. בהכרח מנהגים שונים, ואחר החרבן ראו זקני הדור הברח נמור עתה כאשר נהרס מצב בני ישראל, לעשות כי יהי דבר אחד ומנהג אחד לכל.

הערה (e) רק שתתוס' העתיקו הנדרש לענינם ולגו על מחלוקת ר' אליעזר וחכמים שאין זה נוגע לדבריהם, והדבר הלא מפורש גם במס' ביצה שם שנתלקו בזה ר' אליעזר וחכמים. ויש שם גם טעות סופר אחר שהעתיקו בדברי התוספתא "ערבית ושחרית" וצ"ל "שחרית ומנחה" כמו בתוספתא לפנינו, שהרי איירי גם ב"ח ובערבית אין מחזירין אותו. ובמס' י"ד בא מעין זה בשם ר' אושעיא והוא ברייתא לעצמה. כלל גדול בנוגע להבריות שבגמ' והתוספתא אשר הגיהו בכל פעם דברי התוספתא על פי דברי... זאת כגמ', ואין הדבר כן, כי פעמים רבות הוגם ברייתות שונות ומר אמר כו' ודבר זה צריך ר' יצחק חקירה מיוחדת, ובמקומות רבים נוכל להבין הדברים רק מדברי שניהם יחד בהיותם עומדים זה על זה וזה לעצמו.

וכבר הותחל גם זה עוד לפני החרבן, כמו בביצה דף י"ז שם. חנו רבנן יום טוב שחל להיות בשבת בית שמאי אומרים מתפלל שמנה ואומר של שבת בפני עצמה, ושל יום טוב בפני עצמה, ובית הלל אומרים. מתפלל שבע מתחיל בשל שבת ומסיים בשל שבת ואומר קדושת היום באמצעי.

והדברים מבוארים כי דבר. תפלת שבע בשבת, ודבר. תפלת שבע ביום טוב זה הי' דבר קבוע לכל לפניו כמו לפנינו.

ומזה עצמו הדבר מבואר כי מחלקותם הם ביום טוב שחל להיות בשבת, אם שבע או שמנה, בא רק איך להכריע בין המנהגים השונים.

שהרי כיון שזה ודאי אשר. תפלת שבע בכל שבת ובכל יום טוב, הי' דבר קבוע לכל, אם כן ממילא הלא הי' להם לדעת איך יעשו ואיך נהנו העם כשחל יום טוב להיות בשבת, אשר יכול כמעט בכל שנה אם יום טוב של פסח או של שבועות וסוכות.

והדבר פשוט ומבואר מעצמו כי מפני שכשחל יום טוב להיות בשבת כבר נתחלקו הדעות והמנהגים אחר ימי התקנה הראשונה (פיא) ונמשכו השינויים, עד אשר בסוף בא זה לפנינו בתור מחלוקת של בית שמאי ובית הלל, שהכונה במחלוקתם איך העיקר ואיך להכריע.

אבל זה הננו רואים מדברי כולם יחד כי זה ודאי אשר התפלות עצמם, שמנה עשרה של חול, ושבע של שבת לעצמו, ויום טוב לעצמו, ואפילו האזכרות כולן בהם, של משיב הרוח, ותן טל ומטר ויעלה ויבוא, כל תפלות שחרית ערבית ומנחה, ושל מוספין, כל זה הי' קבוע ובא ויהי לעבודת הצבור בתפלה בימי המקדש באחר החרבן, ובימי יבנה לא נתקן בזה מאומה.

ומאיר ובא לפנינו לשונו של ר' יהושע בברייתא במסכת סוכה דף נ"ג מדרכם בירושלים בימי הבית:

תניא אמר ר' יהושע בן חנניה כשהיינו שמהים שמחת בית השואבה לא ראינו שינה בעינינו כיצר שעה ראשונה תמיד של שחר משם לתפלה משם לקרבן מוסף משם לתפלה המוספין משם לבית המדרש משם לאכילה ושתייה משם לתפלה המנחה משם לתמיד של בין הערבים מכאן ואילך לשמחת בית השואבה.

ור' יהושע יספר דבר הנהוג ובא, דרכי ההנהגה אשר הי' ערוך ומסודר בירושלים.

וכל הדברים עומדים חיים לפנינו כי כן היו כל חיובי התפלות מראשית הימים, ותהי להם לעבודת הצבור בתפלה, אצל הקרבת הקרבנות, וגם צהלכם לעבודת הקרבן מוסף, הלכו אחר זה משם לבית הכנסת לתפלה המוסף, ואחרי היותם בבית המדרש ובביתם טרם הלכו לעבודת תמיד של בין הערבים הלכו לבית הכנסת לעבודת. תפלת המנחה.

ובמס' סוכה דף מ"א ובתוספתא שם פ"ב. תניא ר' אלעזר בר' צדוק אומר כך הי' מנהגם של אנשי ירושלים, אדם יוצא מביתו ולולבו בידו

הערה (פיא) ממש כמו שנראה הדבר לפנינו עם שבות של סמיכה ביום טוב, אשר באה כבר זמן לא רחוק אחר עיקר תקנת השבותים עצמם, ותהי למחלוקת הראשונים עוד לפני ימי החשמונאים עד שלבסוף היתה למחלוקת של בית שמאי ובית הלל איך להכריע הדבר.

הולך לבית הכנסת לולבו בידו קורא קריאת שמע ומתפלל ולולבו בידו וכו'.

ובמשנה במסכת תענית ריש סרק ד' בשלשה פהקים בשנה כהנים נושאים את כפיהם ארבע פעמים ביום בשחרית במוסף ובמנחה ובנעילה. שערים בתעניות ובמעמדות וביום הכפורים.

וידוע כי מעמדות לא היו כי אם בזמן שבית המקדש הי' קיים, וכל עבודת הקרבנות במקדש, אשר אך על זה באו דבר המעמדות, ובא שם במשנה שאחר זה:

אלו הן מעמדות לפי שנאמר (במדבר כ"ח) צו את בני ישראל ואמרת אלהם את קרבני לחמי וכי היאך קרבנו של אדם קרב והוא אינו עומד על גביו התקינו נביאים הראשונים עשרים וארבע משמרות על כל משמר ומשמר הי' מעמד בירושלים של כהנים של לויים ושל ישראלים הגיע זמן המשמר לעלות כהנים וכו' וישראל שבאותו משמר מתכנסין לעריהם וכו'.

ומתכנסין לעריהם היינו לבתי כנסיות שבעריהם ושם התפללו התפלות הקבועות, וקראו בחורה, ובא אחר זה:

פרשה גדולה קורין אותה בשנים והקמנה ביחיד בשחרית במוסף (אבל) ובמנחה נכנסין וקורין על סיהן (על פה) בקורין את שמע ערב שבת במנחה לא היו נכנסין מפני כבוד השבת.

והכל הולך למקום אחד, כי דבר הקרבנות, ודבר עבודת הצבור בתפלות קבועות הלכו יחד מראשית הימים ויהיו לחק בישראל.

וכמו שהוא מהלקותם של ר' אליעזר ור' יהושע וחכמים אם ישאל צרכיו ואחר כך יתפלל או שיתפלל ואחר כך ישאל צרכיו או שישאל בשומע תפלה, ומהלקותו של ר' אליעזר ור' יהושע אימתי מתחיל לאמר ב. שמנה עשרה משיב הרוח, וכמו שהיא מהלקותו של ר' אליעזר עם חכמים היכן אומרים יעלה ויבוא בראש חדש וחול המועד אם בברכת רצה או בברכת מודים, אף כן נחלק, היכן צריך לאמר הבדלה בתפלת שמנה עשרה.

ובמקום הזה נתבאר לנו מר' יוחנן ענין כללי הנוגע לזה ובא במשנה ברכות דף ל"ג:

מזכירין גבורות נשמים בתחית המתים ושואלין הגשמים בברכת השנים והבדלה בחנון הדעת, ר' עקיבא אומר אומרה ברכה רביעית בפני עצמה ר' אליעזר אומר בחודאה.

ובא שם על זה בגמ' אמר ליה ר' שמן בר אבא לר' יוחנן מכדי אנשי כנסת הגדולה תקנו להם לישראל ברכות ותפלות קדושות והבדלות נחזי היכן תקון אמר ליה מתחלה קבעוה בתפלה העשירו קבעוה על הכוס הענו חזרו וקבעוה בתפלה וכו'.

ור' יוחנן השיב שבמקום הזה לא הי' בזה שינוי המנהגים בזמן אחד, כי אם זמנים שונים.

וכל השלשה זמנים האלה אשר באו בתשובת ר' יוחנן מבוארים לפנינו מתי היו, והזמן האחרון. הענו חזרו וקבעוה בתפלה הוא הזמן אשר מיד אחר החרבן כאשר יבוא.

והומנים האלה ידענו גם ענינם, והזמן הראשון אשר הדברים מפורשים שהוא זמן אנשי כנסת הגדולה כמו שיאמר. מכרי אנשי כנסת הגדולה תקנו להם לישראל ברכות ותפלות קדושות והבדלות אשר עליהם ישיב ר' יוחנן. מהחלה קבעוה בתפלה.

דבר הזמן ההוא מפורש לפנינו בנחמיה ריש סימן ה'. וזהו צעקת העם ונשיהם גדולה אל אחיהם היהודים, ויש אשר אומרים בנינו ובנותינו אנהנו רבים (נוחנים ברבית) ונקמה דגן ונאכלה ונחיה, ויש אשר אומרים שדתינו וכרמינו ובתינו אנהנו ערבים ונקמה דגן ברעב, ויש אשר אומרים לוינו כסף למדת המלך שדתינו וכרמינו ועתה כבשר אחינו בשרנו כבניהם בנינו והנה אנהנו כבשים את בנינו ואת בנותינו לעבדים ויש מבנותינו נכבשות ואין לאל ידינו ושדתינו וכרמינו לאחרים. ובמעמד נורא כזה הדבר מובן מעצמו כי לא הי' או יין בבית יוב העם ולקנות לא מצאו ידיהם, ועל כן היתה אז דבר תקנתם להבדיל רק בתפלה. אחר זה כאשר נתחזק מעמדם של ישראל במשך ימי הבית השני, או קבעו זה רק על הכוס, ולא בתפלה. העשירו קבעוה על הכוס.

ולשונו של רש"י. קבעוה על הכוס, ואז נשתכח תקנת עזרא (להבדיל בתפלה) וכשחזרו והענו קבעוה בתפלה ונהלקו היאך יאמרוהו. לפי שהזמן הזה של העשירו קבעוה על הכוס אך זמן גדול, ונמשך עד החרבן. וכמו שהם גם דברי בית שמאי. ובית הלל במשנה ברכות פרק ה' מיה. בית שמאי אומרים נר ומוזן בשמים והבדלה ובית הלל אומרים נר ובשמים מוזן והבדלה.

שהכונה במי שאכל בשבת וחשבה לו ואין לו אלא כוס אחד לברכת המוזן והבדלה. אבל עם החרבן שב מצבם להיות נורא מאד ואז הם דברי ר' יוחנן. הענו חזרו וקבעוה בתפלה.

ובכל הזמן הגדול הזה, בכל הזמן של העשירו קבעוה על הכוס אשר נתבטל דבר הבדלה בתפלה נשתכחה התקנה הראשונה וכלשונו של רש"י. ואז נשתכח תקנת עזרא וכשחזרו והענו קבעוה בתפלה ונהלקו היאך יאמרוהו. כי כן הדבר אשר מיד אחר החרבן עסקו בזה ראשי חכמי הדור להשיב עטרת הדברים ליושנם, ולתקן הדברים לפי מצבם עתה (פ"ב).

הערה (פ"ב). רק שהעם עצמו באהבה את התורה והמצוה, היו רבים מהם אשר גם עתה לא בטלו דרכם ויהיו מהדרים להבדיל גם עתה על היין, ולכלי יהיו מעשיהם ברכה לבטלה שהיו כבר העמידו התקנה הראשונה להבדיל בתפלה, הסכימו לכלי לבטל הבדלה על הכוס, ובהמשך זמן קצר כאשר נחו מהלאותיהם מעט עשו את שניהם לחובה, והן ענין דברי הגמ' שם:

"רבה ורב יוסף דאמרי תרויהו הסבדיל בתפלה צריך שיבדיל על הכוס אמר רבא ומוחבינן אשמעת' וכו' אמר נמי אמר ר' בנימין בר יפת שאל ר' יוסי את ר' יוחנן בצידן ואמרי לה ר' שמעון בר יעקב דמן צור את ר' יוחנן ואנא שמעיה הסבדיל בתפלה צריך שיבדיל על הכוס או לא, ואיל צריך שיבדיל על הכוס." וחיינו לפי שידעו וקבלו שכבר בדור ההוא עצמו אחר החרבן היו רבים בתוך העם אשר לא הגיהו מנהגם להבדיל על הכוס, וקבעו עליה חובה, ועל כן עוד בסוף ימי הדור ההוא כבר פסקו שהסבדיל בתפלה ככל תקון החדש צריך להבדיל גם על הכוס.

זה הוא לשונו של ר' יוחנן לרב שמן בר אבא. "הענו חזרו וקבעוה בתפלה והם אמרו הסבדיל בתפלה צריך שיבדיל על הכוס."

ור' אליעזר גם הוא עסק שם יחד עם כל חכמי הוועד איך לשוב ולהעמיד את כל הדברים האלה על מקומם.

ותחת מה שחשבו החוקרים החדשים כי רבן גמליאל הוא הי' הראשון אשר תקן את כל החיובים האלה, והחכמים ראשי הוועד התנגדו לו,

נראה מפורש הדבר גם להיפך ובא במשנה במסכת ראש השנה דף ל"ג פרק ד' משנה ט':

כשם ששלח צבור חייב כך כל יחיד ויחיד חייב רבן גמליאל אומר שלח צבור מוצא את הרבים ידי חובתו.

וידוע כי סתם חכמים בעלי מחלקותו של רבן גמליאל הם ר' אליעזר ור' יהושע בעיקר.

ונראה עוד יותר עד כמה ילכו דבריהם רק על התפלות ודרכי התפלות אשר היו כבר לחק בישראל, מימים היותר ראשונים, ובא שם בתוספתא במסכת ר"ה פרק ב' והובא בגמ' שם דף ל"ד:

תניא אמרו לו לרבן גמליאל לדברך למה הצבור מתפללין (בלחש, רש"י) אמר להם כדי להסדיר שלח צבור תפלתו, אמד להם רבן גמליאל לדבריהם למה שלח צבור יורד לפני התיבה אמרו לו כדי להוציא את שאינו בקי אמר להם כשם שמוציא את שאינו בקי כך מוציא את הבקי.

ודבר שאין צריך לאמר הוא שכל דבריהם אינם על מה שתקנו או עשו הם עצמם כי אם שילכו על מנהגם של כל ישראל מראשית הימים שאך מזה יביאו שניהם ראיותיהם,

שחכמים יביאו רא' לדבריהם ונגד דברי רבן גמליאל שהרי בבתי כנסיות גם שם יתפללו כל הצבור כולם ולא יסמכו לצאת בתפלת השיצ, ורבן גמליאל יביא רא' לדבריו שהרי לדברי חכמים למה שלח צבור יורד לפני התיבה.

והדברים פרושים לפנינו שכל זה הי' כן בישראל מראשית הימים מסודרים כהלכתו, וגם רבן גמליאל, וגם ראשי חכמי הוועד אשר נחלקו עמו יביאו ראיותיהם מהנהגו ובא,

כי התפללו כל העם יחד תפלה מסודרת, תפלת שמנה עשרה והשלח צבור החזיר אחר זה כל התפלה, ויהי הדבר כן לפניהם מהימים הראשונים ממש כמו שהוא לפנינו.

עבודת הצבור לכל דבר הצבור, עבודה שלמה של תפלה בצבור בנוסח קבוע הידוע.

ונראה עוד הרבה יותר מזה כי לא לבד ברכות שמנה עשרה בחול וברכות תפלת שבע' בשבת ויום טוב ותפלת המוספין בראש חדש, חול המועד, שבתות וימים טובים, ברכות התפלות הראשונות בכל תפלותיהם של ישראל היו כבר ערוכים ושמורים בכל מימי אנשי כנסת הגדולה, כי אם שכן הוא גם עם כל שאר הברכות, ברכת הפירות המצות קדושות והבדלות.

ולכד דברי הגמ' המפורשים בברכות ד' ל"ג. אמר ליה רב שמן בר אבא לר' יוחנן מכדי אנשי כנסת הגדולה תקינו להם לישראל ברכות ותפלות קדושות והבדלות וכו',

התפלות בישראל פה

הנה גם לבד זה נוכל לראות ולדעת זה גם מעצמינו, והננו רואים כבר לראשוני ראשי התנאים כמו בית שמאי ובית הלל שכבר נחלקו בפרשי הדינים הננועים לזה כמו במס' ברכות במשנה ד' נ"א ריש פרק ח':

בית שמאי אומרים מברך על היום (ברכת קדוש) ואחר כך מברך על היין ובית הלל אומרים מברך על היין ואחר כך מברך על היום.

ומבואר כי מחלקותם היא כבר איוו ברכה להקדים, אם ברכת היין או ברכת קדוש היום,

אבל זה ודאי כי הברכות עצמם, גם ברכת קדוש היום, גם ברכת היין, היו אצלם כבר ערוכים סדורים וקבועים.

והם גם ידברו עליהם סתם בהיותם נהוגים וידועים אצל כל ישראל כמו שהוא בימינו ובידינו.

ונראה זה עוד יותר שם במשנה ה':

בית שמאי אומרים נר ומזון בשמים והבדלה ובית הלל אומרים נר ובשמים מזון והבדלה בית שמאי אומרים שברא מאור האש ובית הלל אומרים בורא מאורי האש.

והנה נחלקו כבר אם נודמן שאכל בשבת וחשכה לו שיש גם ברכת המזון, מה קודם.

ובברייתא בנמ' שם ד' נ"ב (ובתוספתא פ"ה) תניא וכו' ר' יהודה אומר לא נחלקו בית שמאי ובית הלל על המזון שהוא בתחלה ועל הבדלה שהוא בסוף על מה נחלקו על המאור ועל הבשמים שבית שמאי אומרים מאור ואחר כך בשמים ובית הלל אומרים בשמים ואחר כך מאור.

שבכל הדברים האלה הי' שם במשך שנות מאות מנהגים שונים. אם להקדים ברכה זו או זו, ועל כן נחלקו איך העיקר ואיך ראוי להכריע.

אבל עיקר הדבר גם כל הברכות עצמן, גם ברכתן במקומם, כל זה הי' ערוך מסודר וקבוע ופשוט בכל ישראל מראשית הימים.

ורננו רואים לפנינו גם זאת שלא לבד ברכת היין כי אם שנים הברכה על הבשמים והברכה על הנר היתה לפניהם כמו לפנינו.

והננו רואים עוד יותר ממחלקותם השניה. בית שמאי אומרים שברא מאור האש ובית הלל אומרים בורא מאורי האש שכל כך כבר פשט עיקר הדבר מימים רבים לפניהם עד שבימיהם הם כבר היו בזה מנהגים שונים, והם נחלקו איך העיקר בנוסח ברכה זו.

כי בהיות הכל אצלם עוד רק בעל פה, נפלו בזה בהכרח שינויים ברבות הימים.

וכן נראה ממחלוקת בית שמאי ובית הלל בברכות המזון בברכות פרק ח' משנה ז':

מי שאכל ושכח ולא בירך בית שמאי אומרים יחזור למקומו ויברך ובית הלל אומרים יברך במקום שנוכח.

והאם יוכל להיות ספק כי דבר הנוסח הקבוע של ברכת המזון כבר פשט בכל ישראל מהימים הראשונים.

וכל מחלוקת בית שמאי ובית הלל הוא רק במקרה שקרה ששנח ולא בדרך. ברכת המזון הידוע לכל, איך הדין. אם יוכל לברך במקום שנוכח או שצריך לחזור למקום שאכל.

ובירושלמי ברכות פרק ז' הלכה ז' תני שלש מאות נזירין עלו בימי שמעון בן שטח וכו' אמר (אלכסנדר ינאי המלך ניסו) הבו ליה כסא דליכריך נסב כסא ומר נכרך על המזון שאכל ינאי וחביריו אמר ליה עד כדון את בקשיותך אמר ליה ומה נאמר על המזון שלא אכלנו אמר הבון ליה דליכול יהבו ליה ואכל ומר נכרך על המזון שאכלנו.

וכן הם הדברים בעיקרם גם בבבלי ברכות מ"ה באיזה שינויים. ודברים כאלה הגם מתוך הכרייתות אשר היו להם בזכרונות כמו שהערנו כבר.

והדבר ידוע כי חלק מתפלות ישראל הם גם הודיה על העבר וגם בדברי דניאל ס"ו בדברו מתפלותיו הקבועות אשר לא שם לב לגזרת המלך והתפלל כמו לפני הנורה יאמר:

וזמנין תלתה ביומא הוא כרך על ברכוהו ומצלא ומודא קדם אלהה כל קבל די הוה עבר מן קדמת דנהי.

והוא באמת חלק מסידור התפלות גם אצלנו גם דבר ההודאה, ובא כן גם בתוך תפלת שמנה עשרה וגם בתפלת שבעי של שבת ויום טוב.

ובזה רבו הדברים מאד בכל דברי הנביאים וכתבי הקדש, מעבודת הצבור יחד בהודיה לעצמה.

והדברים בולטים שם כל כך עד שכבר הרניש בעיקר הדבר גם המבאר לדברי הימים וכתב בהקדמתו:

אך יותר מכל אלה נראה שהיו שירי הלל (קייג—קייט) הנאמרים כיום. הוה בחנים ובמועדים נהוגים מאד בעת ההיא ונקראים כשם הנוכחי הלל או הלל הגדול של דוד, כי על פי זה יצא כנוגה ביאור כמה פסוקים קשים דרך משל כי עמדו הלויים בכלי שיר ובהלל דוד בידם דברי הימים ב' ז' ו' שעורו לדעתו שהיו מגלות בידם אשר עליהם נכתב הלל של דוד, וכן יפורש ומודיעים להלל שם כי יג ועוד פסוקים רבים בדברי הימים ובעזרא מענין זה וכו'.

ובאמת כי אמירת הלל (או שיר תודה אחר) בחבורה כליל פסח כבר הוזכר אצל ישעיה בדברו על מפלת אשור בארץ יהודה ויאמר בס"ל כ"ט:

השיר יהי לכם כליל התקדש חג ושמחת לבב כהולך בחליל לבוא בהר ד' אל צור ישראל.

וכבר כתבו שם המפרשים הפשטנים ביותר הרדיק והריא בן עזרא, ולשונו של הרדיק:

השיר באותו היום שתהי' המנפה במחנה אשור יהי' לכם יושבי ירושלים שיר ושמחה כמו הלילה שמתקדש בו החג והוא הלילה של חג ששמחים בו ואומרים בו שיר כן יהי' לכם זה ביום מפלת אשור וכו'.

ולשונו של הריא בן עזרא כליל התקדש חג ליל הפסח ורק זה הוא באמת פשוטו של מקרא.

והדבר מוכן מעצמו כי אי אפשר שיאמר הנביא השיר במפלת אשור יהי לכם כהשיר בלילי פסחים כי אם כשהשיר בלילי פסחים הי' דבר קבוע לכל, דבר ידוע וקבוע לכל ישראל. ובנמי פסחים דף פ"ה. והאמר רב משום ר' חייא כויתא פסחא והלילא פקע איגרא.

ולשונו של רש"י ז"ל שם. כויתא פסחא חבורות גדולות היו נימנין עד שלא הי' הפסח מגיע לכל אחד כי אם כוית מן הפסח. והלילא פקע איגרא לקול המולת ההמון מהלל דומין כאלו הגנין מתבקעין שהיו אומרים הלל על הפסח כדתנן לקמן דף צ"ה הראשון טעון הלל על אכילתו. ודין המשנה הזה. מה בין פסח ראשון לשני וכו' הראשון טעון הלל באכילתו הנם באמת דברי הנביא ישע"י המפורשים כמו שהוא גם בנמרא שם דף צ"ה (פ"ג).

והדבר מבואר כי זה עצמו את אשר הי' בבית שני, והלילא פקע איגרא וכלשונו של רש"י. לקול המולת ההמון מהלל דומין כאלו הגנין מתבקעין. זה הי' כן גם בימי הבית הראשון עד שהנביא ישעיהו ברצותו לתאר את נודל שמחתם אשר תהי' במפלת אשור וכי ירוננו בחבורה בגאון לבב, ויפצחו בשיר של הלל יאמר:

השיר יהי לכם בליל התקדש הג'. ולענין דברינו במקום הזה הכל אחת אם השיר בלילי פסחים בחבורה הי' מזמורי הלל או שהי' קבועים לזה או מזמורים אחרים. עיקר הכל הוא כי כבר הי' קבוע אז דבר עבודת הצבור בהודיה, אשר הוא באמת חלק מדרכי תפלותיהם של ישראל עד היום הזה, וכל הדברים האלה גדולים הם מאד ורחבים, ויבוארו לנו לכל ענינם במקומם, בדברינו על ימי הבית הראשון, וימי גלות בבל, וראשית ימי הבית השני, ותכלית דברינו במקום הזה הוא רק זאת, לבאר כי אחר החרבן בימי יבנה לא נתחדש בזה דבר.

התפלה בצבור היתה נהוגה בישראל מראשית ימי היותם לגוי, ודבר הקרננות הוא ענין לעצמו, ודבר עבודת הצבור בתפלה הוא ענין לעצמו, והי' נהוג בישראל, גם בכל ימי הבית השני, וגם בכל ימי הבית הראשון, וגם בהימים לפני ימי הבית הראשון.

וגם בנוגע לנוסחי התפלה לא נתחדש בזה אחר החרבן בימי יבנה דבר. כל מה שנתחדש אז הוא רק ברכת המינים.

פרק מ"ד.

ברכת המינים ביבנה תקנה.

בנמרא במס' ברכות דף כ"ח על המשנה בא שם: הני תמני סרי תשסרי הוין אמר ר' לוי ברכת המינים ביבנה תקנה.

הערה (פ"ג) ולשונו של רש"י ז"ל שם "ליל התקדש הג' כמו שאתם נוהגים לסודר בליל התקדש הג' ואין לך לילי הג' להטעין שירה חוץ מלילי פסחים על אכילתו".